

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra církevních dějin a práva

**KOSTEL SV. MIKULÁŠE V PRAZE NA MALÉ
STRANĚ**

**CHURCH OF ST. NICHOLAS AT THE LESSER TOWN OF
PRAGUE**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Jan Novotný

Vedoucí práce
ThDr. Jaroslav Hrdlička

Praha 2008

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu diplomové práce ThDr. Jaroslavu Hrdličkovi, za jeho rady a přátelský a tolerantní přístup.
Dále bych chtěl poděkovat především své mamince a své dívce Veronice za pomoc a podporu při psaní této práce, a také všem kteří na mne mysleli.

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne ..... 31. 7. 2008 .....

....

Svoluji k zapůjčení své diplomové práce ke studijním účelům.

<u>Jméno a příjmení, adresa</u>	<u>Datum vypůjčení</u>	<u>Poznámka</u>
---------------------------------	------------------------	-----------------

Seznam použitých zkratek

SÚPP
ÚDU AV ČR

Státní ústav památkové péče
Ústav dějin umění Akademie věd České republiky

OBSAH

ÚVODNÍ SLOVO	7
I. HISTORIE STAVBY	8
A) PŘED PŘÍCHODEM JEZUITSKÉHO ŘÁDU NA MALOU STRANU	8
B) OD PŘÍCHODU JEZUITSKÉHO ŘÁDU NA MALOU STRANU	19
PŘÍLOHA I.	35
II. ARCHITEKTURA	36
A) OBECNÁ CHARAKTERISTIKA	36
B) HLAVNÍ (ZÁPADNÍ) PRŮČELÍ	38
C) JIŽNÍ PRŮČELÍ	45
D) VÝCHODNÍ A SEVERNÍ PRŮČELÍ	49
E) KUPOLE S LUCERNOU – EXTERIÉR	51
F) VĚŽ	53
G) INTERIÉR	56
PŘÍLOHA II.	59
III. UMĚLECKÁ VÝZDOBA	60
A) OBECNÁ CHARAKTERISTIKA	60
B) EXTERIÉR	61
C) INTERIÉR	62
PŘÍLOHA III.	65
ZÁVĚREČNÉ SLOVO	66
POZNÁMKY	67
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	69

ÚVODNÍ SLOVO

Chrám svatého Mikuláše v Praze na Malé Straně patří mezi nejpůsobivější sakrální stavby evropské barokní architektury. Robustní kostel úctyhodných rozměrů (je největším z pražských barokních kostelů) je výjimečný svou svébytnou architekturou, honosnou uměleckou výzdobou interiéru a souladem, který utváří spolu se svým okolím. Zásadním způsobem pozměnil jak podobu Malé Strany, tak i celé Prahy. Ať stojíme před ním nebo uvnitř, můžeme zakoušet silnou atmosféru, která z něj vyzařuje – atmosféru, která má sílu vytrhnout člověka z dlouhé letargie. Chrám svatého Mikuláše na Malé Straně je stavbou, jejíž zelená kupole skutečně soutěží s modrou klenbou nebeskou.¹

I. HISTORIE STAVBY

A) PŘED PŘÍCHODEM JEZUITSKÉHO ŘÁDU NA MALOU STRANU

Na území hlavního města Prahy jsou tři kostely zasvěcené svatému Mikuláši. Největší z nich, kterému je věnována tato práce, se nachází na Malostranském náměstí, v přirozeném centru Malé Strany. Malá Strana, která je součástí památkové rezervace, si zachovala jedinečný starobylý ráz. Byla založena roku 1257 tehdy třiadvacetiletým panovníkem Přemyslem Otakarem II. a stala se tak po Starém Městě druhým z pražských měst. Nejprve byla pojmenována Nové Město pod pražským hradem² a od roku 1348 nesla jméno Menší Město pražské.³ Dnešní název se stal převládajícím na počátku 15. století. Roku 1257 došlo z panovnickovy vůle k násilnému vysídlení většiny místního obyvatelstva. Jednalo se o obyvatelstvo české národnosti, které bylo nahrazeno zahraničními kolonisty, zejména Němci ze Saska. Ti měli za úkol vybudovat z Malé Strany fungující město, které by kromě přísunu peněz do královské pokladny plnilo také funkci jakéhosi předsunutého opevnění Pražského hradu. K základnímu rozvržení půdorysu Malé Strany došlo zřejmě již začátkem roku 1257. Především bylo vybráno vhodné místo pro náměstí s tržištěm. Malostranské náměstí, původně nazývané Rynk, zabíralo celou jednu osminu z celkové rozlohy tehdejší Malé Strany.

V severní (přesněji řečeno v severoseverozápadní) části náměstí stával snad již od 10. století románský kostelík svatého Václava, u kterého byl i malý hřbitov. Existence tohoto kostela je zmíněna již

ve dvou středověkých legendách: ve skladbě Vavřince, mnicha z Monte Casina, a *Oriente iam sole*. Byl prý vybudován na místě, kde se roku 932 zastavili volové, táhnoucí povoz s tělem svatého Václava, které bylo převáženo ze Staré Boleslavi do chrámu svatého Víta. V domě tu totiž byli věznění nevinní lidé. Až když byli propuštěni, dali se volové znovu do pohybu. Kostel měl být připomínkou této zázračné události. Jeho podobu známe z rytiny Filipa van den Bosche z roku 1606 nebo z jiné, o málo mladší anonymní lidové rytiny, která dokumentuje vpád Pasovských na Malou Stranu roku 1611. Se zrodem Malé Strany začal být kostelík svými rozměry nevyhovující, a proto bylo, zřejmě v průběhu roku 1282, přistoupeno ke stavbě kostela nového.

Nový gotický kostel svatého Mikuláše, nejmohutnější stavba na Rynku a chlouba celého města, byl vystavěn asi 60 metrů jižně od rotundy svatého Václava. Hlavní vchod měl namířen na západ, do horní části náměstí, vedlejší zřejmě na sever. Byl obklopen hřbitovem. V chrámové lodi se kromě hlavního oltáře sv. Mikuláše, který směřoval na východ, nacházely ještě oltáře sv. Petra a Pavla a sv. Apoštolů. Později, v letech 1359-1410, přibýly další čtyři: sv. Kateřiny, sv. Doroty a Barbory, sv. Prokopa a sv. Jana Křtitele. Celá stavba byla hrazena z prostředků malostranské obce a dokládá tak zámožnost zdejšího německého měšťanstva. K vysvěcení kostela došlo 12.1. 1283 osobou pražského biskupa Tobiáše z Bechyně, který to sem z biskupského dvora, zabírajícího rozsáhlé území při malostranském vyústění Juditina mostu, neměl daleko. *Význam kostela také zvyšovala okolnost, že od založení jeho ponechali si v něm podací právo čeští králové a ustanovili sem faráře Mikuláše (1358), Havla (1359-1361) a po něm Oldřicha z Nymburka; dříve děkana boleslavského.*⁴ Toto podací (též patronátní)

právo stalo se pak ve 2. polovině 14. století předmětem vleklého sporu mezi malostranskou obcí a českými králi.

Nedá se říci, byl-li kostel sv. Mikuláše již při svém vysvěcení zcela dostavěn, ani stála-li u něj věž. U ní je otázkou, stála-li vůbec v době před husitskou revolucí. Takováto situace, kdy kostel po svém vysvěcení čekal na dokončení, a to třeba i desítky let, nebyla ve středověku ničím výjimečným. V některých případech bylo pro nedostatek prostředků od dostavby dokonce upuštěno. Běžnou praxí pak bylo, že kostely vyrůstaly ve více etapách, vždy s přílivem nových financí. Kostel sv. Mikuláše nebyl využíván jen k bohoslužebným účelům. Byl také shromaždištěm malostranské obce v čele s rychtářem a konšely. Nahrazoval tedy radnici, k jejímuž zřízení bylo třeba svolení panovníka. Získat takovéto svolení nebylo jednoduché. Ještě roku 1296 se svou žádostí o zřízení radnice neuspěli ani měšťané Starého Města, natož pak měšťané malostranští.⁵

V době, kdy byl postaven kostel svatého Mikuláše, stála na Malé Straně již celá řada kostelů románského slohu. Kromě výše jmenované rotundy svatého Václava to byly kostely sv. Ondřeje a sv. Martina (oba stály v dnešní Prokopské ulici), Panny Marie pod řetězem, dva kostely sv. Vavřince (jeden na Petříně a druhý v Nebovidech⁶), sv. Máří Magdaleny (také v Nebovidech), sv. Jana Na prádle (na Újezdě), sv. Jana Křtitele (v Oboře) a sv. Petra a Pavla (v Rybářích). Románské zřejmě byly také kostely sv. Michala (pod Hradem) a sv. Jana Odraného (na Újezdě). Některé z kostelů stály v panských dvorcích nebo náležely k církevním objektům.

Nedaleko kostela svatého Mikuláše, mezi městskými hradbami a severovýchodním cípem Malostranského náměstí, stál také kostel svatého Tomáše s kaplí svaté Doroty. Brzy po založení Malé Strany jej

nechali vystavět břevnovští benediktíni. Dlouho ale v jejich rukou nezůstal. Břevnovský opat Kristián se jej roku 1286 na žádost panovníka Václava II. vzdal. Ten jej pak odevzdal do rukou řádu augustiniánů poustevníků, kterým již o rok dříve (tedy roku 1285, což je též rok příchodu augustiniánů do Prahy) věnoval přilehlý pozemek při městských hradbách. Augustiniáni nechali kostel strhnout a pustili se do výstavby kostela nového – většího. Ušetřena zůstala zřejmě jen kaple sv. Doroty, která byla zabudována do nové stavby. Trojlodí kostela bylo dokončeno až roku 1379, věž roku 1405. Byl jedním z mála pražských kostelů, které zůstaly katolické i v husitské době.

Naopak kostel svatého Mikuláše byl místem, kde byly hlášány kritické reformní myšlenky již před narozením Mistra Jana Husa. Roku 1364 zde svou kazatelskou činnost započal čelní představitel prvopočátku české reformace, Jan Milíč z Kroměříže. Připojil se tak k rakouskému kazateli Konrádu Waldhauserovi, který v Praze svou činnost zahájil nedlouho předtím. Tento řeholník, člen augustiniánského řádu, přišel do Prahy z Vídně na pozvání Karla IV., aby tu kázal proti nedostatkům ve světském i duchovním životě. Kázal německy a latinsky, nejprve v kostele sv. Havla, později v kostele Panny Marie před Týnem. Jan Milíč z Kroměříže byl o poznání radikálnější. Ve svých nezdávka dvou až tříhodinových kázáních neváhal útočit na vysoké hodnostáře sféry světské i duchovní. Jeho slova (častým tématem jeho kázání byla pýcha a lakota) získala značný ohlas ve všech společenských vrstvách. Skupinou, na kterou se zaměřil cíleně, pak byli studenti pražské university. Především jim byly určeny latinské spisy *Abortivus* (Nedonošený plod) a *Gratiae Dei* (Milosti Boží). Zatímco Waldhauserova kázání byla omezena pouze na pražany hovořící německy či latinsky, Milíč mohl působit na skupinu daleko početnější – na

pražany české národnosti. Nekázal ale pouze česky, kázal i latinsky a později se doučil německému jazyku, aby mohl hovořit také k německé části pražského obyvatelstva. Jeho slova zaznívala po dobu deseti let pod klenbami dvou pražských kostelů: nejprve sv. Mikuláše na Malé Straně, později sv. Jiljí na Starém Městě. Ačkoli byla jeho kázání posluchači přijímána se souhlasem a on sám se těšil značné úctě a oblibě, setkával se také s úskalími, která později provázela činnost všech jeho následovníků a která se dvěma z nich stala osudnými. V době, kdy se začaly z kazatelen ozývat první hlasy po nápravě církve, se mnozí vlivní církevní představitelé dostávali do dosud nepoznané situace, kdy museli čelit kritice z vlastních řad. Byla to kritika hlasitá, neustávající a hlavně pravdivá. Čekal-li kdo, že kritika vyvolá kající reakci, mýlil se. Církevní hodnostáři, na jejichž špatné mravy bylo poukazováno, obvykle reagovali protiútokem vedeným s patřičnou razancí. Jednalo se přece o jejich *živobyti*. Jako nejúčinnější zbraní proti původcům káravých slov se ukázalo být jejich obvinění z kacířství. Mnozí zakusili ostří této zbraně. Také Jan Milíč se z opakovaných obvinění musel očistit až před papežským tribunálem. V letech 1367 a 1369 se hájil v Římě a 1374 v Avignonu. Tam jej 1. srpna zastihla smrt. Jan Milíč z Kroměříže svým životem věrně napodobil životy prvních apoštolů. vzdal se vysokých církevních hodností a důchodů a následoval Krista. Svou horlivou činností udělal vše pro to, aby Boží slovo v nezměněném smyslu proniklo k mnohým. Byl prvním z českých náboženských reformátorů, jejichž řady se v následujících generacích začaly rozrůstat.

Po zahájení husitské revoluce, v neděli 30. července roku 1419, se kostel sv. Mikuláše stal jednou z mnoha malostranských staveb, které padly za oběť bojům, odehrávajícím se v prostoru mezi Pražským hradem a Karlovým mostem. První vážnější nepokoje zasáhly Malou Stranu

ve dnech bezprostředně po smrti Václava IV. (16.8. 1419). V těchto dnech (17. - 19.8. 1419) se kláštery, kostely a nevěstince všech tří pražských měst staly cílem útoků pražské chudiny. Na Malé Straně se hněv lidu obrátil především proti bohatým klášterům, johanitů u Panny Marie pod řetězem a augustiniánů u svatého Tomáše. Mniši a preláti byli přinuceni opustit svá sídla. Část z nich našla útočiště u královských posádek na Pražském hradě a na Vyšehradě, část se uchýlila mimo Prahu, na místa kam vliv husitů nedosahoval. Ačkoli byly útoky lidu směřované výhradně na církevní budovy, začali Prahu opouštět také někteří z řad bohatého měšťanstva, zejména z německých patricijských rodů. Dlužníci, že při srpnových útocích docházelo pouze k ničení honosné výzdoby církevních objektů, ne tedy k vraždění či ke krveprolévání. 17. října 1419, ve snaze obnovit staré pořádky, obsadili královští a panští žoldnéři strategická místa na Strahově a Malé Straně. Spolek, který nedlouho předtím uzavřeli královna Žofie a část české šlechty obojího vyznání, tedy nyní, kromě Pražského hradu, navíc ovládl také Strahovský klášter a na Malé Straně augustiniánský klášter sv. Tomáše, arcibiskupský dvůr, mosteckou věž a další důležité opěrné body. Toto počínání vyvolalo brzkou reakci ze strany obyvatel Nového Města, kteří 25. téhož měsíce přepadli a ovládli Vyšehrad. Radikální husité, povzbuzeni tímto úspěchem, pak nedlouho poté (4.11. 1419) zaútočili také na Malou Stranu. Útok byl veden přes Karlův most. Královská posádka, ač ve výhodném postavení a podporována palbou z Pražského hradu, pozici neudržela a zanechavše útočnickům značnou kořist, prchla na Hrad. Pražský lid, vedený Mikulášem z Husi, v následujících dnech své postavení na Malé Straně upevnil a neúspěšně se pokoušel o dobytí Pražského hradu. Boje o Menší Město a Pražský hrad, v jejichž průběhu na pomoc Pražanům dorazilo několik tisíc husitů z východních, jižních i západních Čech a ve kterých uplatnil své vůdcovské vlohy také Jan Žižka

z Trocnova, byly ukončeny 13. listopadu sjednáním příměří. Převážná část Malé Strany však během nich byla vypálena. Její zkáza pak byla dovršena přibližně o půl roku později (8. - 9.5. 1420), kdy bylo z obranných důvodů přistoupeno k likvidaci zbylých budov. V těchto dnech shořel také kostel sv. Mikuláše. Důvodem konečné devastace Malé Strany byla snaha o zajištění výhodného obranného postavení před očekávaným příjezdem první křížové výpravy vedené Zikmundem Lucemburským. Postavení obránců zpočátku nebylo beznadějně. Kritická situace nastala až 7. května, po zradě Čeňka z Vartenberka. Vartenberk, vůdce husitské šlechty, opustil s dalšími pány Prahu, přešel na Zikmundovu stranu a Pražský hrad vydal do jeho rukou. Pražané s orebity, hnáni vztekem, ještě téhož dne podnikli na Hrad prudký útok. Skončil však neúspěchem a těžkými ztrátami. Bylo třeba urychleně jednat. Do funkce vojenského hejtmana pražských měst, kterou do té doby zastával Čeňk z Vartenberka, byl ustanoven orebský předák Hynek Krušina z Lichtenburka. Jemu byla svěřena příprava na příjezd křížáckých vojsk. Pod jeho vedením probíhaly obranné práce a jeho rozhodnutím byl také dokonán zánik středověkého Menšího Města pražského. *Posuzujeme-li tuto akci z hlediska obrany Prahy, zdá se, že vyklizení a zničení Malé Strany podle plánu bylo za dané situace nevyhnutelné.*⁷ Bylo třeba reagovat na nebezpečí, kdy mohl být na Prahu z nedostatečně chráněného severu veden masivní útok. Malostranské budovy by v tomto případě posloužily útočnickům jako štít, zatímco obráncům by neposkytovaly dobrý přehled o pohybu nepřítele. Bylo proto rozhodnuto, že budou ušetřeny jen některé masivnější stavby malostranského předmostí, ve kterých bylo možno účinněji čelit útokům hradní posádky. Následně, po neúspěšném obléhání Pražského hradu spojenými husitskými vojsky (28.5.–14.6. 1420), byly i tyto odstraněny a

ponechán pouze Saský dům, který z jižní strany přiléhal k prostoru ležícímu bezprostředně před severním koncem Karlova mostu.

Z Malé Strany, města, které v době vlády Karla IV. a Václava IV. dosáhlo velkého rozkvětu (značná péče byla věnována i kostelu sv. Mikuláše), tak již na počátku husitských válek zbylo jen opuštěné spáleniště. Mezi sutinami přesto zůstalo stát několik budov. Na jižní straně náměstí vydržely čtyři domy (jedná se o domy čp. 264 až 267 ve východní části této strany náměstí) a podle Václava Vladivoje Tomka odolalo také několik domů v Nerudově ulici a další v blízkosti osady Na písku.

Lidé se do zničeného města vraceli jenom pozvolna a v nevalném počtu. Teprve když byla roku 1424 obnovena činnost městské rady, bylo zřejmě započato s jeho znovuvýstavbou. Ta se po dlouhý čas týkala pouze některých centrálních částí, zatímco ty okrajové zůstávaly beze změny. Pomalé tempo obnovy nám dokládají zápisy z městských knih, podle kterých bylo do roku 1436 znovu vystaveno jen asi 54 domů (konkrétně větší část Mostecké ulice a jižní strany Malostranského náměstí, některé budovy po stranách a ve středu náměstí a část Nerudovy ulice). Před husitskými válkami jich přitom na Malé Straně stálo 187! K značnému nárůstu stavební činnosti došlo teprve za vlády Jiřího z Poděbrad (1458-1471), kdy se v Českém království stabilizovala nábožensko-politická situace. Za vlády jeho následovníka Vladislava II. Jagellonského (1471-1516) se pak ve výstavbě pokračovalo ještě s větší intenzitou a také již v honosnějším a nákladnějším stylu. Malá Strana v této době těžila z toho, že se panovník po bouřích roku 1483 rozhodl opustit Králův dvůr na Starém Městě a natrvalo přesídlit na Pražský hrad, kde byl zajisté ve větším bezpečí. Velké množství stavebních parcel, kterých byl nyní na Malé Straně přebytek, našlo své uplatnění.

Vysocí úředníci, bohatí šlechtici, čelní příslušníci královského dvora si zde začali budovat domy, které svou výstavností předčily dřívější zástavbu.

Kostel sv. Mikuláše byl při obnově Malé Strany dlouho opomíjen. Zbořené město nemělo sílu ani prostředky, aby se pustilo do stavby těchto rozměrů. Obnoven byl proto nejprve sousední kostelík sv. Václava (jeho hřbitov však zanikl), s čímž se malostranští nadlouho spokojili. A nebyli to ani oni, kteří by na prvním místě měli o znovuvybudování kostela sv. Mikuláše dbát. Ten byl totiž roku 1396, i se svým podacím právem, Václavem IV. darován karlštejnskému děkanství a kapitule. Po husitských válkách ale malostranští nebyli v takovém postavení, aby si zbudování chrámu mohli dovolit. Obnovu kostela tedy hradilo město, ale přistoupilo k ní až tehdy, když se život na Malé Straně přiblížil k normálu. Větší díl práce byl odveden roku 1480 a roku 1512, kdy byla dokončena klenba. Věž se stavěla ještě později. Je doloženo, že ještě počátkem 17. století bylo na kostele stále co opravovat. Kdy byly opravy dokončeny, a zdali vůbec, nevíme.

Zničujících událostí, kterým se Malá Strana nevyhnula ani po roce 1420, byl už naštěstí kostel sv. Mikuláše ušetřen. V největším ohrožení byl při požáru roku 1541. Tehdy, bylo to 2. června asi ve tři hodiny odpoledne, všimli si pokrývači pracující na střeše malostranské radnice, že z nedalekého domu *Na baště* vychází kouř. Vzburcovali lidi na náměstí, kteří spěchali pomoci, ale nebyl jim do domu umožněn vstup. Služebnictvo věřilo, že oheň uhasí samo. Ten se však zcela vymkl kontrole a hnán silným větrem přeskakoval i na střechy okolních domů. Šindelová krytina byla pro oheň ideální potravou a navíc jaro toho roku bylo velmi horké a suché. Při požáru, který trval tři hodiny, shořelo na Malé Straně 133 domů (z celkových 211!), dalších 22 nad Černou branou

a 42 na Hradčanech. Popelem lehla i většina budov Pražského hradu a zle byl poničen také chrám sv. Víta. Kostel sv. Mikuláše odolal, protože byl umístěn ve vnitřní části Malostranského náměstí, a tak do určité míry izolován (spolu s několika dalšími budovami) od okolní zástavby, kterou navíc značně převyšoval. *Požár v roce 1541 se stal dalším dějinným mezníkem ve stavebním vývoji Malé Strany. Tehdy shořely gotické domy a stavby, které vyrostly z jejich spálenišť, byly již renesanční.*⁸

Od chvíle, kdy začal kostel opět sloužit svému účelu (zřejmě poslední čtvrtina 15. století), byli sem dosazováni faráři podobojí, nejdříve kališníci, později luteráni. Na čestných místech se zde dávali pohřbít členové předních malostranských rodin. Po rodu Želinských ze Sebusína, kterým patřil dům v Mostecké ulici (čp. 373), byla dokonce nazvána kaple. Roku 1583 zde byl pohřben politik a spisovatel Václav Vřesovec z Vřesovic, roku 1610 pak také přední český humanista, autor mnohých latinsky psaných filologických a právnických prací, Jan Kocín z Kocínetu. Mnozí bohatí měšťané kostel podporovali štědrými dary a bylo na něj pamatováno také v závětech. Například krejčí Vavřinec Milner odkázal roku 1589 kostelu svůj dům v Mostecké ulici, když už předtím nechal pro něj v dílně Jana Kantora zhotovit bohatě zdobený kancionál. Ten svědčí, mimo jiné, o veliké úctě, která byla chována k osobám Mistra Jana Husa a Jeronýma Pražského. Vedle cínové křtitelnice je to pak jediná dochovaná památka ze starého kostela.

Hřbitov kolem kostela sv. Mikuláše přestal být koncem 16. století svou kapacitou dostačující. Malostranská obec však se zřízením nového nikterak nespěchala. Proto jí císař Maxmilián, který se obával morové nákazy, na tento počín dvakrát poskytl příspěvek. Nový hřbitov byl zřízen roku 1586 při právě tehdy založeném kostelu M. Jana Husi pod Petřínem. Starý se přestal používat, a tak se na Malostranském náměstí,

kde po dlouhou dobu vedle sebe existovaly hřbitovy dva, přestalo pochovávat. Kostel sv. Mikuláše, Malostranské náměstí a celá Malá Strana se dočkaly velkých změn po porážce stavovských vojsk v bitvě na Bílé hoře. Tehdy byl také, roku 1621, z kostela vypovězen poslední nekatolický farář Jiří Rosacius Hořovský, ten, který doprovázel české pány na popraviště a poskytoval jim poslední útěchu. *Chrám opět byl dán katolíkům a r. 1622 mluvilo se všude o tom, že jej dostanou v moc Jesuité.*⁹

B) OD PŘÍCHODU JEZUITSKÉHO ŘÁDU NA MALOU STRANU

Tovaryšstvo Ježíšovo, jak jsou u nás též Jezuité nazýváni, bylo založeno sv. Ignácem z Loyoly v Paříži roku 1534. Zprvu nic nenasvědčovalo tomu, že by Inigo López de Loyola (tak znělo původní jméno sv. Ignáce), šlechtic z významné baskické rodiny, v budoucnu proslul jako zakladatel a vůdce mocného řádu. Původně se věnoval vojenské kariéře, ve které však, poté co na jaře roku 1521 utrpěl vážné zranění, nemohl pokračovat. Tehdy mu při obraně města Pamplona, která byla dobývána francouzským vojskem, dělová koule roztříštila holeň pravé nohy. Ačkoliv byl jeho stav kritický a byla mu již poskytnuta svátost posledního pomazání, smrt se mu vyhnula. Během rekonvalescence se pak věnoval intenzivní četbě duchovní literatury. Ta podpořila jeho rozhodnutí opustit světské zájmy a nastoupit do služeb Božích. Žil jako poustevník (v roce 1523 pobýval v Jeruzalémě), ale poté, co se rozhodl stát se knězem, začal se ve svých třiatřiceti letech věnovat studiu. Po několika letech, strávených na španělských univerzitách, odešel studovat do Paříže. Zde dosáhl titulu magistra filosofie a seznámil se s muži, kteří spolu s ním utvořili základ nového řádu, nesoucího jméno Božího Syna – *Compañía de Jesús* (lat. *Societas Iésú*, *Ordó Societátis Iésú*; česky *Tovaryšstvo Ježíšovo*). Jeho existenci potvrdil papež Pavel III. 27. září 1540 svou bulou *Regimini militantis Ecclesiae*, tj. Řízení bojující církve. Řád, jehož příslušníci museli kromě obvyklých slibů chudoby, čistoty a poslušnosti skládat také speciální slib poslušnosti papeži, ukázal se být nejsilnější zbraní katolické církve v jejích protireformačních snahách. Ve jménu svého hesla „*Ad maiorem Dei gloriam*“ (k větší cti a slávě Boží) se Jezuité zabývali především činností kazatelskou, katechetickou, školskou (soustředěnou zejména na vyšší stupně – gymnasia a university) a misijní. Klíčový význam v životě

řádu měl od samého počátku soubor duchovních cvičení (*Exercitia spiritualia*), vytvořený sv. Ignácem nedlouho po započetí jeho duchovní dráhy. *Tisícové se jim podrobili a v přemnohých způsobila proměnu, jakou sám na sobě zakusil jejich autor. Ona jsou i pevným základem, na němž spočívá i celý řád Inigem založený a jeho ústava.*¹⁰ Tou se staly *Constitutiones Societatis Iesu*, které Ignác z Loyoly sepisoval déle než deset let. Vůdčí úloha, kterou v řádu zastával, byla stvrzena roku 1541, když jej členové zvolili do svého čela, kde v hodnosti generála (*praepositus generalis*) setrval až do své smrti roku 1556.

V roce úmrtí Ignáce z Loyoly již Jezuité působili téměř po celé Evropě včetně Čech, jakož i na některých místech všech tehdy známých světadílů. Svými úspěchy a usilovnou činností, směřovanou především ke svému okolí (ne tedy dovnitř, ale ven), zastínili ostatní řády. V rámci katolické církve pak záhy zaujali velmi významné postavení. O tom svědčí také skutečnost, že již roku 1622 byli dva zakládající členové řádu svatořečeni. Vedle Ignáce z Loyoly to byl také navarský šlechtic Francisco de Yasu y Xavier – nyní sv. František Xaverský. Vedle katolické víry přispěli Jezuité značnou měrou také k šíření barokní kultury, která výrazně zasáhla také do českého prostředí.

Příchod Jezuitů do Českého království se odehrál ještě za života zakladatele řádu. Ten zemřel 31. července 1556 a stihl tak ještě odeslat dopis prvnímu rektorovi pražského kolegia Ursmaru Goissonovi, který spolu s jedenácti druhy dorazil do Prahy 18. dubna téhož roku. Dvanáct řeholníků se usadilo v dominikánském klášteře u sv. Klimenta na Starém Městě v blízkosti Kamenného mostu. Doba, kdy v tomto obrovském konventu sídlilo na 150 členů dominikánského řádu, byla již nenávratně pryč. Hrstka řeholníků, která zde nyní ve skromných poměrech pobývala, jej Tovaryšstvu Ježíšovu v poklidu přepustila a s určitým odškodněním

přesídlila do kláštera sv. Anežky Na Františku. Vraťme se ale k událostem, které příchodu Tovaryšstva do Čech předcházely. Byli to čelní představitelé české katolické strany - jak vysocí církevní hodnostáři, tak zástupci předních šlechtických rodů, kteří se roku 1554 jako první na Ignáce z Loyoly obrátili a v dopise jej požádali, aby jezuitský řád rozšířil své působení i do Čech. Ještě téhož roku mu pak napsal také samotný císař Ferdinand I., aby jej žádal o totéž. V reakci na žádosti byl do Čech nejprve vyslán emisar Petr Canisius, aby zmapoval zdejší situaci. Ten již zanedlouho posílá generálovi řádu dopis, ve kterém mu sděluje svoje poznatky. Zdálo se mu, že čeští nekatolíci netíhnou ke své víře již takovou silou jak dříve, a také postřehl, že jednotlivé konfese jsou oslabeny vzájemnými spory. Předpokládal, že při tomto stavu věci by čeští „kacíři“ nemuseli odmítat katolickou víru se stejnou tvrdošíjností jako jejich němečtí sousedé. Navíc zde bylo pro jezuitu přichystáno poměrně solidní zázemí. Canisius soudil, že podmínky pro působení řádu v Čechách jsou vhodné. Po jeho doporučení pak už nebylo nic, co by příchodu Tovaryšstva do Českého království bránilo. Takto o příchodu jezuitů píše literární historik Jaroslav Vlček: *„...a když po roce první řečená výprava jezuitská (šest Nizozemců, dva Vlachové, dva Němci, jeden Švýcar a jeden Slovinec) skromně do Prahy připutovali o holích, v krátkých pláštících španělských, od lidu vítáni posměchem, blátem a kamením, zajisté tušil sotva, kdo že za necelých osmdesát let Tovaryšstvo Ježíšovo v zemích českých z nepatrných počátků vzroste ve velmoc, která bude řídit církev, politiku, školství v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i na Slovensku, vítězně provede veškeré složité dílo protireformační, od základu promění starý český stavovský stát, téměř úplně vylidní a znovu zalidní zemi, z husté sítě kolejí, far a kostelů svých ovládne českého ducha a české svědomí a*

takřka neobmezeně přes pŮl druhého století řiditi bude domácí naši literaturu.“¹¹

S obdobnou rychlostí, se kterou se jezuitský řád šířil po celé Evropě, šířil se po svém příchodu také v prostoru Českého království. S podporou katolických kruhů zde vedle klementinské koleje ještě v předbělohorském období bylo založeno šest dalších kolejí a tři rezidence. Roku 1566 to byla kolej v Třeboni, přestěhovaná posléze (1584) do Českého Krumlova, a kolej v Olomouci, 1572 kolej v Brně, 1589 v Chomutově, 1592 v Jindřichově Hradci a 1597 kolej v Kladsku. Existence rezidencí, tedy řádových domů menšího rozsahu, měla jen krátkodobý charakter. Jedná se o rezidenci v Plzni (1561-1584), v Borovanech (1566-1584) a v Krupce (1587-1618). K nevídanému nárůstu počtu jezuitských zařízení dochází pak v období pobělohorském. Tehdy také roku 1623 vzniká samostatná Česká provincie (provincia Bohemiae), existující až do zrušení řádu roku 1773, kdy měla už 20 kolejí, 12 rezidencí a 1071 členů. Ani v Praze se jezuité nespokojili s vlastnictvím jediného konventu. Jejich neúnavná stavební činnost zde dosáhla vrcholu v druhé polovině 17. století (i hluboko do 18. století stále byla velmi intenzivní), kdy se rozrostla do skutečně obrovitých rozměrů. V jednom čase zde ve třech pražských městech probíhala stavba pěti rozsáhlých komplexů, z nichž tři by zasloužily označení „gigantické“. Vedle svatoklimentské koleje byly na Starém Městě realizovány ještě projekty konviktu a kostela sv. Bartoloměje a semináře sv. Václava u Betlémské kaple, na Malé Straně pak projekt profesního domu s kostelem sv. Mikuláše a na Novém Městě druhé pražské koleje s kostelem sv. Ignáce.

Příchod jezuitského řádu na Malou Stranu se odehrál za významné pomoci největšího „škůdce“ malostranské obce, konvertity Albrechta

z Valdštejna. Ten se nacházel v bližším vztahu s olomouckým jezuitou Vilémem Pachtou, a tak zasáhl ve prospěch řádu a získal pro něj podporu pražského arcibiskupa, s kterým byl spřízněn. Jezuité na Malé Straně neusilovali pouze o získání kostela sv. Mikuláše, ale též o širší zázemí včetně fary a školy. Pražský arcibiskup Arnošt Albrecht hrabě z Harrachu se obrátil na svého otce Karla hraběte z Harrachu, který u Ferdinanda II. zastával funkci konferenčního ministra, aby císaře o tento štědrý dar pro jezuity požádal. Císař žádosti vyhověl a 4. dubna 1625 vydal nařízení, ve kterém přikázal, aby kostel, fara, škola a také několik okolních domů byly jezuitům vydány. Byl to tvrdý zásah do majetku i důstojnosti malostranské obce. Ta nejen že přišla o své „klenoty“, ale také poznala, že její faktická moc je téměř nulová. Nedá se přitom říci, že by nevyvíjela dostatek snahy, aby svůj majetek uhájila. Již se značným předstihem pověřila svého faráře Ondřeje Damiána Kimelia (zde se již jednalo o katolíka), aby její nesouhlas s chystaným převodem tlumočil arcibiskupovi. Ten tak roku 1623 učinil a podepřel jej devíti důvody. Kýžený efekt to ale nepřineslo. 11. července 1625 byla do kostela sv. Mikuláše z podnětu pražského arcibiskupa svolána schůze. Vedle zástupců malostranské obce zde byl přítomen rektor klementinské koleje P. Petr Ximenius se čtyřmi dalšími jezuity, ze strany arcibiskupa pak svatovítský probošt Šimon Brosius z Horštejna a kapitulní děkan Kašpar Arsen z Radbuzy. Jeden z těchto prohlásil, že kostel a další zmiňované budovy přecházejí do jezuitských rukou. Měšťané se bránili, že toto usnesení je zcela předčasné, že císař ještě nerozhodl a chtěli ve hněvu kostel opustit. Kašpar Arsen je ale zadržel a oznámil jim, že císař již rozhodl. Vznegli tedy požadavek, aby jim byl kostel s farou ponechán alespoň do té doby, než se jim faru se školou podaří přemístit na jiné místo a aby si také mohli odnést z kostela varhany, zvony a náčiní používané k náboženským úkonům. Prvé jim bylo povoleno, druhé

zamítnuto. Potom Arsen ještě jednou latinsky a česky oznámil císařovo rozhodnutí jezuitům a předal Ximeniovi misál a klíče od chrámu. Fara byla po delších sporech přeložena ke starému kostelu sv. Václava (u toho jezuité zároveň získali patronátní právo) a na bývalé faře se roku 1626 usadilo prvních deset členů Tovaryšstva Ježíšova.

Je patrné, že příchod jezuitského řádu na Malou Stranu byl pro místní obec velmi deprimující. Pocit zmaru z nastalé situace byl doprovázen obavou z nedaleké budoucnosti, ve které chtěli jezuité přímo uprostřed Rynku zahájit rozsáhlou stavební činnost. A nebyli sami. Také řada šlechticů, v čele s Albrechtem z Valdštejna, začínala realizovat velkolepé projekty. Jejich počet se v následujících letech rozrůstal a to také díky některým dalším církevním řádům. Všichni tito stavitelé působili malostranské obci obrovské škody. Během staveb byly bořeny často celé skupiny obci poplatných domů, zatímco z nových město žádné příjmy nemělo. Majitelé je podle výsad svého stavu nezapisovali již do městských knih, ale do zemských desek. Během barokního období bylo na Malé Straně vykoupeno a následně zbořeno (případně přestavěno) mnoho desítek měšťanských domů. Jenom Albrecht z Valdštejna jich zbořil 25 a způsobil tím škodu dvojnásobnou, jelikož za ně ani nezaplatil. Negativní dopad na hospodářskou situaci Malé Strany měla vedle zmíněné výstavby také tzv. postranní práva. Ta se vztahovala na dosti rozsáhlá území, která tak byla vyňata z městské správy. Zatímco Staré a Nové Město mělo každé pouze jedno postranní právo (Staré Město sv. Anežku, Nové Město augustiniánské u sv. Kateřiny), měla jich Malá Strana bezpočet. Jednalo se zejména o jurisdikce církevní: svatojánských rytířů maltézských (měli svého času pod svojí správou 51-56 domů), kláštera sv. Jiří (23 domů), augustiniánského kláštera sv. Tomáše (domy na východní straně

Tomášské ulice a 4 v ulici Letenské), nejvyššího purkrabství (9 domů), kostela a kláštera sv. Máří Magdaleny (5 domů), strahovského kláštera (7 domů) a staroměstského kostela Panny Marie před Týnem. Staroměstským též na Malé Straně náležela rozsáhlá jurisdikce mostu pražského. Do roku 1654 zde navíc bylo postranní právo českých královen (osada sv. Jana v Oboře s 26 domy). Obci neplynul žádný zisk ani z domů při severní straně horní části dnešní Nerudovy ulice, které již náležely hradčanským.

Finanční situace jezuitského řádu nebyla v době jeho příchodu na Malou Stranu taková, aby mohl ihned přistoupit k plánované výstavbě. A plány to byly velkolepé – počítalo se s vybudováním mohutného profesního domu, řádového kostela i škol, k jejichž realizaci však bylo zapotřebí ohromné částky. Tu měly zajistit příspěvky mecenášů. Ještě roku 1626 dostali malostranští jezuité od svého hlavního příznivce Albrechta z Valdštejna 4.000 zlatých. Roku 1628 jim věnoval dalších 45.000 zlatých a také císař poskytl částku 9.000 zlatých a konfiskované domy v ceně 2.673 zlatých. Podoba Rynku a život na něm doznaly již během prvních let jezuitské přítomnosti velkých změn. Především byla roku 1628 Albrechtem z Valdštejna zbořena památná rotunda sv. Václava, která při své velikosti nemohla již nadále sloužit jako farní kostel. Na jejím místě nechal Valdštejn postavit kostel nový – větší, jehož podoba dnes není známa. Stavba za 8.800 zlatých byla provedena v době mezi 25. květnem 1628 a začátkem roku 1630. Zatímco u sv. Mikuláše kázali jezuité německy, u sv. Václava se kázalo v češtině. Protože počet malostranských jezuitů se průběžně zvyšoval (r. 1627 jich už bylo 20 a další přicházeli), přestal jim provizorní řádový dům (bývalá fara u sv. Mikuláše) svou kapacitou dostačovat. Využili tedy povolení k výkupu měšťanských domů ve středu Rynku, obdržené od panovníka

spolu s kostelem sv. Mikuláše, a koupili zde v letech 1627-31 7 domů. Navíc roku 1628 s malostranskou obcí uzavřeli první dohodu o podobě chystané výstavby. Vedle zařizování těchto technických záležitostí začali již také intenzivně působit na ducha malostranského obyvatelstva. Kostelu sv. Mikuláše dodali vnější lesk (mimo jiné pořídili nový hlavní oltář, další oltář sv. Barbory, postavili kapli sv. Ignáce a opatřili „zázračnou“ sošku Panny Marie Foyenské), bohoslužby učinili okázalejšími, zahájili vedle kazatelské činnosti také činnost školskou (roku 1628 otevřeli obecnou školu a nižší gymnazijní třídy) a založili bratrstva Panny Marie (1629) a sv. Barbory (1634), jehož členem se stal i samotný císař Ferdinand.

Jezuitské aktivity byly na nedlouhý čas přerušeny, když 15. listopadu 1631 obsadily Prahu vojenské oddíly saských protestantů. Tehdy byl řádový dům na Rynku zabrán a jezuitům nařízen odchod z města. Z rozkazu museli z kostela sv. Mikuláše také odstranit všechny obrazy a některé jiné kostelní předměty. Krátce se v něm konaly německé bohoslužby, do doby, kdy zde byl za kazatele ustanoven (23. 2. 1632) poslední zdejší předbělohorský farář Jan Rosacius Hořovský. Ten zde opět kázal česky, a to až do chvíle, kdy se Albrecht z Valdštejna, který se po dvaceti měsících vrátil zpět do čela císařských vojsk, zmocnil pražských měst (25.5.1632) a obnovil v nich staré „pořádky“. Neúspěch saského vojska byl tvrdou ranou pro českou stavovskou opozici, doufající v návrat předbělohorských časů. Opustit vlast znovu musela také početná skupina pobělohorských emigrantů, která se Sasy do Čech přijela. Po svém návratu na Malou Stranu nechali jezuité se značnými náklady chrám sv. Mikuláše opět vyzdobit. Po roce zavedli adventní rorátní zpěvy, které vzbudily velký zájem mezi pražskými katolíky, po dvou letech postní kázání. Roku 1633 vystavěli u kostela

novou kapli, roku 1642 pak další – zasvěcenou sv. Kateřině, ve které hrabě Šternberk založil bratrstvo Dušiček.

Potom přišel rok 1648 a Malou Stranu a Hradčany obsadila švédská vojska (25.7. 1648), vedená generálem Königsmarckem. *Rok 1648 mnoho zlého jim (jezuitům) přinesl od Švédů, tehdy pánů na levém břehu; hrozných 15 neděl žili v soužení jsouce týráni a olupováni.*¹² Švédové předpokládající, že válka se po třiceti letech chýlí ke svému konci, chtěli si z Prahy odnést co možná nejbohatší kořist. Posílení armádou generála Wittenberga zaútočili tedy také proti Starému a Novému Městu. Přes veškerou snahu, vytrvalost a obrovskou dělostřeleckou převahu však nedokázali obranu prolomit. O to hůře se vedlo Malé Straně. Okupanté se nespokojili pouze s běžným drancováním a soustředili svou pozornost také na předměty vysoké umělecké hodnoty. Přpravovali je na vorech po Vltavě a Labi do Hamburku a odtud do Stockholmu. Prahu takto opustily cenné předměty ze zbytku rudolfínských sbírek, církevní poklady i vzácné knihy (především ze strahovské a rožmberské knihovny). Vedle úplného vykradení byla Malá Strana nezvanými hosty také dost pobořena. Ze strategických důvodů bylo strženo 19 domů na Kampě, 8 v dnešní Lužické ulici a zničeny byly i některé další uvnitř města. Švédská vojska z prostoru Malé Strany a Hradčan odtáhla teprve 30. 9. 1649, tedy skoro rok poté, co byl ve městech Münster a Osnabrück uzavřen tzv. Vestfálský mír.

Nyní po skončení třicetileté války začali malostranští jezuité opět vážněji přemýšlet o zahájení stavby. Roku 1654 proběhla nová jednání s obcí, která tentokrát měla již velmi konkrétní podobu. Plány jezuitů však neustále brzdil nedostatek prostředků a také se čekalo na direktivy v Římě sídlícího nejvyššího vedení řádu, kterému byly plány poslány

k posouzení. Další komplikací pak byla chytrá námitka malostranské obce (pouze jedna z nekonečné řady), která využila, jak se zdá, formálního nedostatku a upozornila na to, že císař daroval jezuitům kostel, ale ne věž. Trvalo téměř dalších dvacet let, než se jezuité dokázali se vším vypořádat a mohli přistoupit k dlouho plánované výstavbě. Potřebné prostředky získali smrtí člena řádu Václava hraběte Kolowrata, který jim v závěti odkázal své veškeré jmění ve výši 50.000 zlatých. Když v Římě roku 1659 podlehl žaludeční chorobě, bylo mu teprve 26 let. Peníze nepřešly do jezuitských rukou ihned, bránili tomu příbuzní zesnulého. K uskutečnění závěti došlo až po letech, kdy František Karel hrabě Libštejnský z Kolowrat ke zmíněné částce přidal dokonce dalších 30.000 zlatých a tento obrovský dar (celkem tedy 80.000 zlatých rýnských) pak roku 1665 stvrdil císař Leopold. Roku 1671 jezuité koupili na Rynku dva poslední měšťanské domy, které jim bránily ve výstavbě a roku 1673 ještě starou školu a zvoníkův domek. 17. března téhož roku pak konečně uzavřeli definitivní smlouvu s malostranskou obcí. Její zásluhou můžeme dodnes při východní straně kostela sv. Mikuláše vidět tři domy (čp.3, 4, 5), které tak dokonale doplňují jeho podobu. Byla by velká škoda, kdyby byly zbořeny, tak jak to plánovala předchozí smlouva z roku 1654. V obsáhlé smlouvě (té z roku 1673) byl pak především stanoven půdorys jezuitského komplexu. Jezuité směli vystoupit o 11 loktů do horní části Rynku a na protilehlé (východní) straně až k čáře od druhého pilíře domu Smiřických (tj. o 12 loktů). Na jižní straně museli naopak o 4 lokty ustoupit, aby tak rozšířili (na 24 loktů) ulici kolem Globiců. Dále se jezuité zavázali, že zachovají kostel sv. Václava, u kterého bude stát věž do té doby, než bude nová postavena u kostela sv. Mikuláše. Stará gotická věž hlavního malostranského kostela měla být zbořena ihned (což se ovšem nestalo). Malostranští jezuité již také byli seznámeni s obecnými instrukcemi,

určujícími základní rysy plánovaného komplexu. Obdrželi je z Říma v dubnu roku 1667. Budovy měly být pevné, důkladné, účelné a velmi prosté.

Základní kámen kostela sv. Mikuláše a jezuitského profesního domu byl položen 6. září 1673. Tento akt byl pojat velmi slavnostně a byli mu přítomni mnozí z nejvyšších státních a církevních představitelů v čele s císařem Leopoldem I. Množství budov, které ještě nedávno stály uprostřed náměstí, bylo již nenávratně pryč. Z pětadvaceti zděných jich nakonec, včetně obou kostelů, padlo stavbě za oběť plných sedmnáct. Pravděpodobně první, kdo k jezuitskému komplexu vypracoval stavební plány, pomineme-li ty, které sloužily za podklad pro jednání s malostranskou obcí roku 1654, byl Francesco Caratti, toho času stavitel Humprechta Jana Černína. Nebyly však realizovány a stavět se začalo podle jiných, jejichž autorem byl zřejmě Giovanni Domenico Orsi (de Orsini). S pracemi bylo započato na jaře roku 1674. Během tohoto roku pokročily práce na kostelním průčelí, které bylo dovedeno na úroveň přízemí, a byla již také vykopána a vyzděna část základů profesního domu. Vedením stavby byl zpočátku pověřen člen řádu P. Václav Bos, který však byl na jaře roku 1676 vystřídán G.D. Orsim. Roku 1675, neznámo proč, byla stavba přerušena a bylo v ní pokračováno až v následujícím roce. Tehdy, jak jezuité rozhodli, byla veškerá pozornost soustředěna pouze na budování profesního domu, zatímco práce na kostele ustaly. Trvalo déle než čtvrt století, než byly opět zahájeny. Roku 1679 Orsi zemřel a na jeho místo nastoupil Francesco Luragho. Probošt P. Matthias Tanner s ním uzavřel smlouvu v březnu roku 1680. V době, kdy Luragho dům profese přebíral, nebyl tento dokončen ani zpola; stála zřejmě jen větší část východního a menší severního křídla. Profesní dům již také nebyl dostavován podle

původních Orsiho plánů – Luragho je přepracoval. Roku 1683 dokončil východní křídlo, asi roku 1687 severní a roku 1690 i západní. Datum na vstupním portálu je ovšem dokladem, že práce definitivně skončily až roku 1691. Oproti slibům se nepodařilo zachovat kostel sv. Václava, na kterém se už při kopání základů objevily silné trhliny. Po dohodě s obcí (r. 1684) byl zbořen (zřejmě r. 1685) a nahrazen novým (r. 1688), který byl vestavěn do severozápadního rohu profesního domu. Roku 1773 byl zrušen, ale dodnes je při pohledu z horní části Malostranského náměstí dobře patrné jeho průčelí.

Po dokončení profesního domu byla stavební činnost malostranských jezuitů na delší čas přerušena. Teprve roku 1702 bylo jasně patrné, že brzy bude opět započato s výstavbou kostela sv. Mikuláše. Tohoto a následujícího roku probíhala jednání s malostranským magistrátem, která se týkala definitivního umístění nové věže a také vybudování prozatímní dřevěné zvonice. Ačkoli měli jezuité k dispozici několikero starších stavebních plánů (F. Caratti, G. D. Orsi, F. Luragho), rozhodli se při budování kostela sv. Mikuláše postupovat podle zcela nového projektu. Ten již neodrážel původní důrazy římského generalátu, totiž nenápadnost, skromnost, prostotu, ale představoval pravý opak. Nejednalo se zde samozřejmě o žádný vzdor či neuposlechnutí příkazu. Bylo to pouze zohlednění přirozeného vývoje, který se odehrál v předchozích letech, a na který reagoval i jezuitský řád. Otázka, kdo byl autorem tohoto projektu, není zatím zcela vyřešena. Tradice autorství přikládá Kryštofu Dientzenhoferovi, což je dnes také většinový názor. Celá řada historiků se s ním však neztotožnila. Někteří Dientzenhoferovo autorství odmítají úplně a staví jej pouze do role prováděče cizích plánů (O. Stefan, V. Richter a tzv. „brněnská škola“), jiní mu určité zásluhy přiznávají, ale vidí v něm jen spolupracovníka

slavného Jana Blažeje Santiniho – Aichla (M. Korecký, V. Kotrba). Kromě Santiniho se pak hovoří také o jiných jménech nebo je prostě konstatováno, že projekt zhotovil nějaký neznámý vynikající architekt. Všechny tyto názory podporuje skutečnost, že Kryštof Dientzenhofer neuměl číst ani psát a že jeho jméno se nevyskytuje téměř v žádných dokumentech, týkajících se výstavby kostela. Ta se započala zřejmě již roku 1702, protože když se v následujícím roce zřítilo lešení v kapli zemřelých, byla již tato značně pokročilá. Stavět se začalo na straně obrácené do horní části náměstí (tedy na západní), kde ani z pohledu malostranské obce nebylo již žádných překážek. Práce pokračovaly velmi rychle a roku 1705 již byla část lodi při průčelí zastřešena. Téhož roku však byla stavba pro nedostatek peněz přerušena a pokračovalo se v ní až roku 1709. Tehdy a následujícího roku bylo dokončeno průčelí, přičemž pokračovalo i budování navazujících prostor. Roku 1711, když bylo v předvečer svátku Všech Svatých přistoupeno ke svěcení, byla již vedle západního průčelí hotova přední část kostela s předsíní, oválnou kaplí zemřelých a Kolowratskou kaplí a dále dvě klenební pole, každé lemované dalšími dvěma kaplemi. Poté byla stavba provizorně uzavřena zdí a bylo pracováno prakticky už jen na vnitřní výzdobě kostela (až do r. 1715).

Když byla roku 1711 přední část kostela sv. Mikuláše dokončena a mohlo se zde začít s konáním bohoslužeb, stala se pro malostranské jezuitu prioritou nikoli výstavba zbylé části kostela (a už vůbec ne věže, kterou byli dlužni obci), ale nové budovy gymnasia. Ta měla vzniknout na místě tří, jezuitu již dříve zakoupených domů, sousedících přes ulici se severním křídlem profesního domu. Jednalo se o dům „U tří labutí“, zakoupený již roku 1629, a dva domy Marradovské či Wildemannovské, získané dražbou roku 1654. Pro potřeby gymnasia byly domy upraveny

už kolem roku 1673, ale ani po této úpravě v žádném případě nemohly dostačovat nárokům jezuitského řádu, který, jak známo, kladl na školní výuku obzvláštní důraz. Projekt nového gymnasia byl realizován roku 1711, zřejmě podle plánů a pod vedením Kryštofa Dientzenhofera, za pomoci zednického mistra Tomáše Haffenneckera. I zde však, co se týče účasti těchto mužů, nepanuje úplná jistota. Stavba, která zde tehdy vyrostla, byla pouze menší částí budoucí rozsáhlé budovy jezuitského gymnasia, dokončené v letech 1724-27 Kiliánem Ignácem Dientzenhoferem, synem Kryštofa Dientzenhofera. Budova byla průchozím obloukem přes ulici propojena s domem profese.

Ke stavbě kostela se malostranští jezuité znovu vrátili, nepočítáme-li osazení schodů před průčelím (r. 1713) a položení dlažby v dokončené části chrámu (r. 1721), až v roce 1737. Stavět se začalo opět podle zcela nových plánů, jejichž autorem byl Kilián Ignác Dientzenhofer. Ten se též zúčastnil závěrečných jednání s malostranským magistrátem, kde byly dohodnuty veškeré záležitosti, týkající se stavu věže. Na dobu mezi zbořením původní gotické věže a vztyčením nové měla být zhotovena provizorní dřevěná (též podle návrhu K. I. Dientzenhofera), která měla stát mezi dolní branou profesního domu (ta byla podle všeho na jižním konci východního křídla) a dnešním domem čp. 3. Bohužel se nedochovalo dost dokumentů, ve kterých by bylo zaznamenáno, jak tato v podstatě závěrečná etapa výstavby chrámu sv. Mikuláše krok za krokem probíhala. Z tzv. *Litterae Annuae*, jezuitských výročních a trienálních zpráv, které byly veškeré řádové instituce povinny zasílat do příslušných provincialátů a římského generalátu, se dozvídáme, že v roce 1745 se stavba presbytáře i věže dostala již na úroveň hlavní římsy profesního domu. V roce 1750 pak už tyto dosahovaly do takové výše, že se lidé obávali jejich zřícení. Stavbu dokonce musela prozkoumat

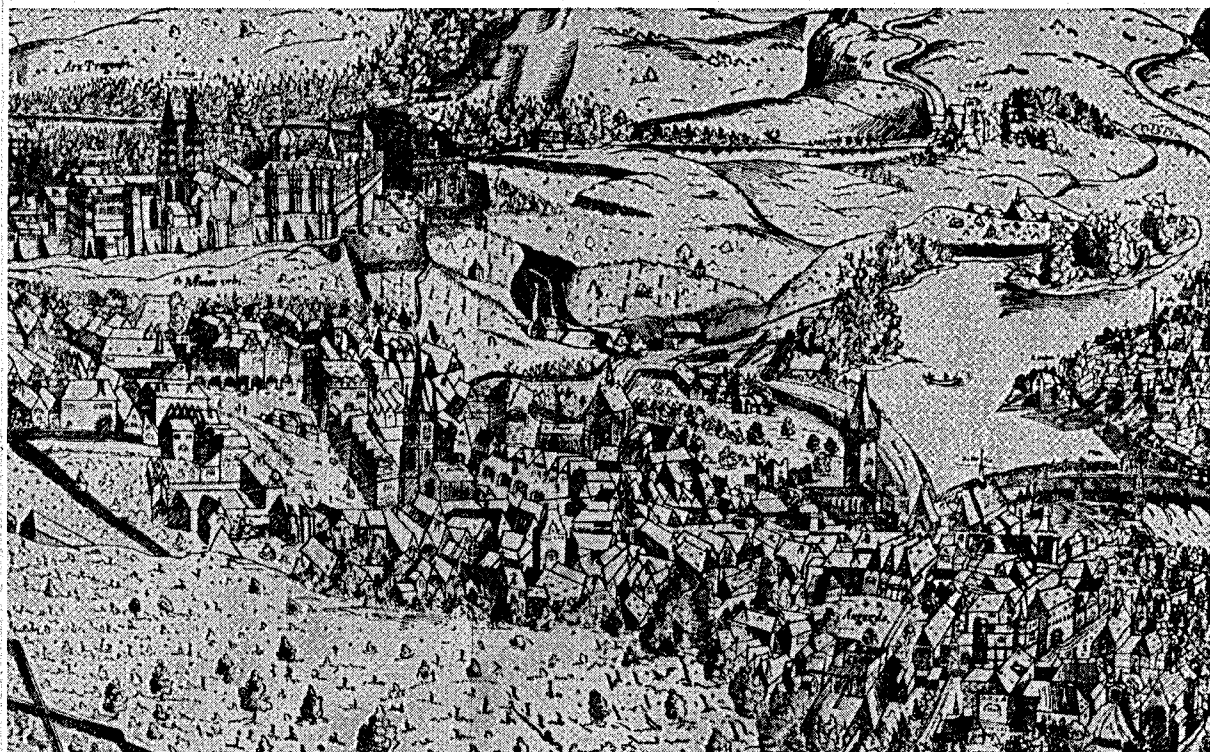
komise, sestávající ze stavitelů všech pražských měst, která ale seznala, že žádné nebezpečí nehrozí. V tomto roce byly již také do věže, ačkoliv ještě nebyla dokončena, zavěšeny zvony. 8. července 1751 byla dokončena klenba spodní kopule a zanedlouho (23. 10. 1751) i klenba lucerny; souběžně dospěla ke svému vrcholu také věž. Při těchto závěrečných pracích je doložena i účast políra Jakuba Mandelíka, který se sám postaral, aby jeho jméno bylo známo i budoucím generacím, když v podkroví kostela vyryl do zdi nápis: Jakub Mandelík, měšťan, zedník, polír tohoto kostela, 15. října 1752. Po K. I. Dientzenhoferovi, který zemřel 18. prosince 1751, stavbu převzal italský architekt Anselmo Luragho, který ji zřejmě předtím během autorovy nemoci již po nějaký čas vedl. Roku 1752 byla kopule pokryta měděnými pláty a někdy v letech 1752-56 pak byly dokončeny i zbývající práce: spojení lodi s presbytářem, poslední úpravy a výzdoba zvonice. Spor o ni znovu propukl koncem roku 1749, kdy si zástupci obce vynutili její prohlídku, při které zjistili, že jezuité zásadním způsobem a v mnoha bodech porušili podmínky smlouvy. Proto roku 1752 malostranští opět jasně zformulovali všechny své požadavky a následně si soudní cestou vynutili jejich splnění. Bylo potvrzeno, že věž je majetkem obce a že jezuité tudíž nemají právo označit jí vlastním monogramem a nemají právo ani na žádnou samostatnou část věže. Dále bylo jezuitům nařízeno, aby tři ze čtyř vstupů, které vedly do věže z profesního domu, nechali zazdít a schody, které vedly od vstupu obecního, dovedli až k vrcholu, aby byl malostranským umožněn přístup k jejich orloji. Navíc byli povinni zařídit ve věži pohodlné obydlí pro hlídače a zajistit mu výhled na všechny strany. Úplného vítězství pak malostranská obec dosáhla roku 1773, kdy byl jezuitský řád zrušen a kostel sv. Mikuláše se stal farním. Roku 1783 museli kostel opustit také jezuité, pohřbení ve zdejší rozsáhlé kryptě, do níž byla nyní uložena stará guberniální registratura

a archiv. Budovy profesního domu a gymnasia přešly se zrušením řádu do státních rukou, byly zadaptovány k administrativním účelům a v průběhu času se staly sídlem celé řady významných úřadů a institucí.

Po 19. století, které budovu kostela sv. Mikuláše pouze ošetřilo, bylo už ve 20. století nutno přistoupit k několika rozsáhlejšími opravám. Jejich první vlna, která proběhla v letech 1925-29, s sebou přinesla kromě konzervačních prací, opravy průčelí, zajištění fresek apod. paradoxně také vážné nebezpečí. 1. září 1925 vypukl totiž v helmici věže požár, který se pražským hasičům podařilo zdolat až po třech a půl hodinách.¹³ Příčinou byla, stejně jako při požáru Národního divadla, zapomenutá klempířská kamínka. Generální oprava byla provedena v roce 1955, další pak zahájena v prvním roce nového tisíciletí.

PŘÍLOHA I.

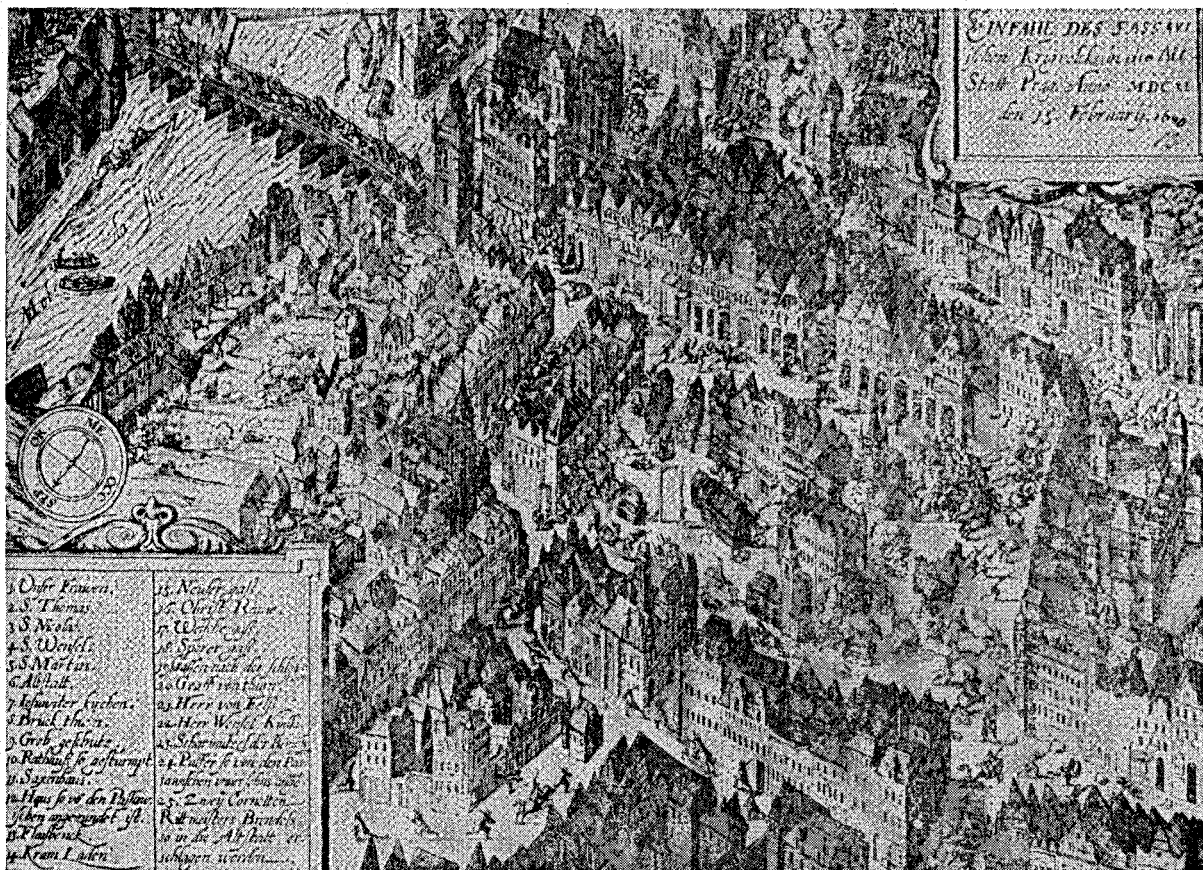
Příloha 1: Historie

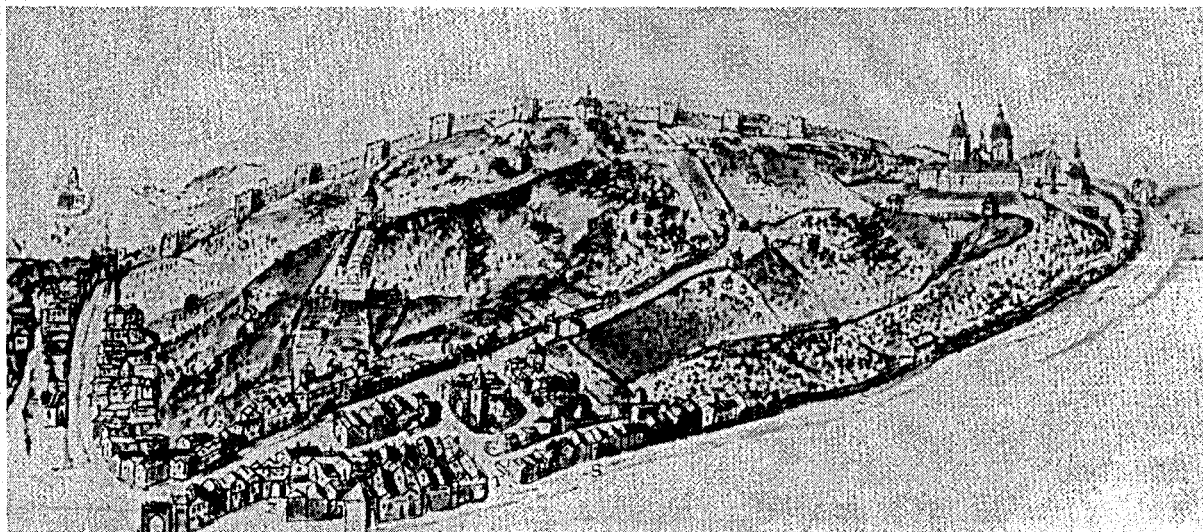
Obr. 1.: Pohled na Malou Stranu od jihu, po polovině 16. století. Detail tzv. Vratislavského pohledu na Prahu z dílny J. Kozla a M. Peterle z Annaberku. Mědiryt z roku 1562.

Obr. 2.: Pohled na Malostranský rynek s rotundou sv. Václava za kostelem sv. Mikuláše začátkem 17. století. Detail prospektu Prahy od Jiljího Sadelera z roku 1606. Mědiryt zhotoven podle obrazu Filipa van den Bosche, též z roku 1606.

Obr. 3.: Pohled na Malou Stranu za vpádu Pasovských roku 1611. Mědiryt z poloviny 16. století zhotovený podle soudobé rytiny.

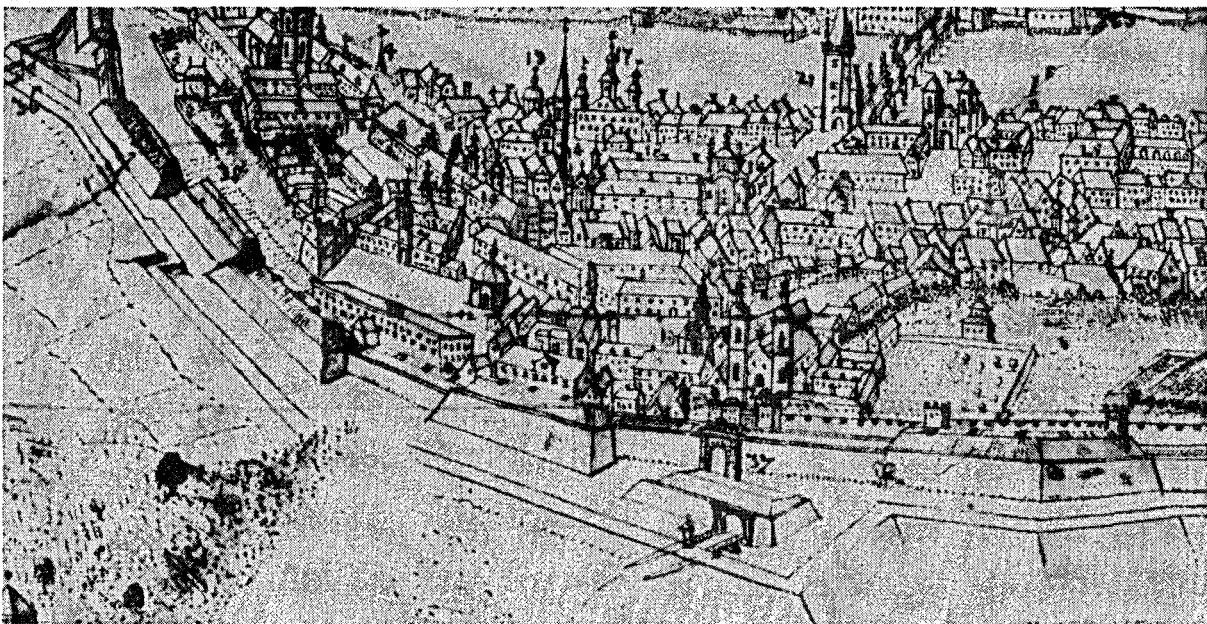

Obr. 4.: Pohled na Malou Stranu od severu, po polovině 17. století. Kolorovaná perokresba zhotovená někdy v letech 1659 – 1665.

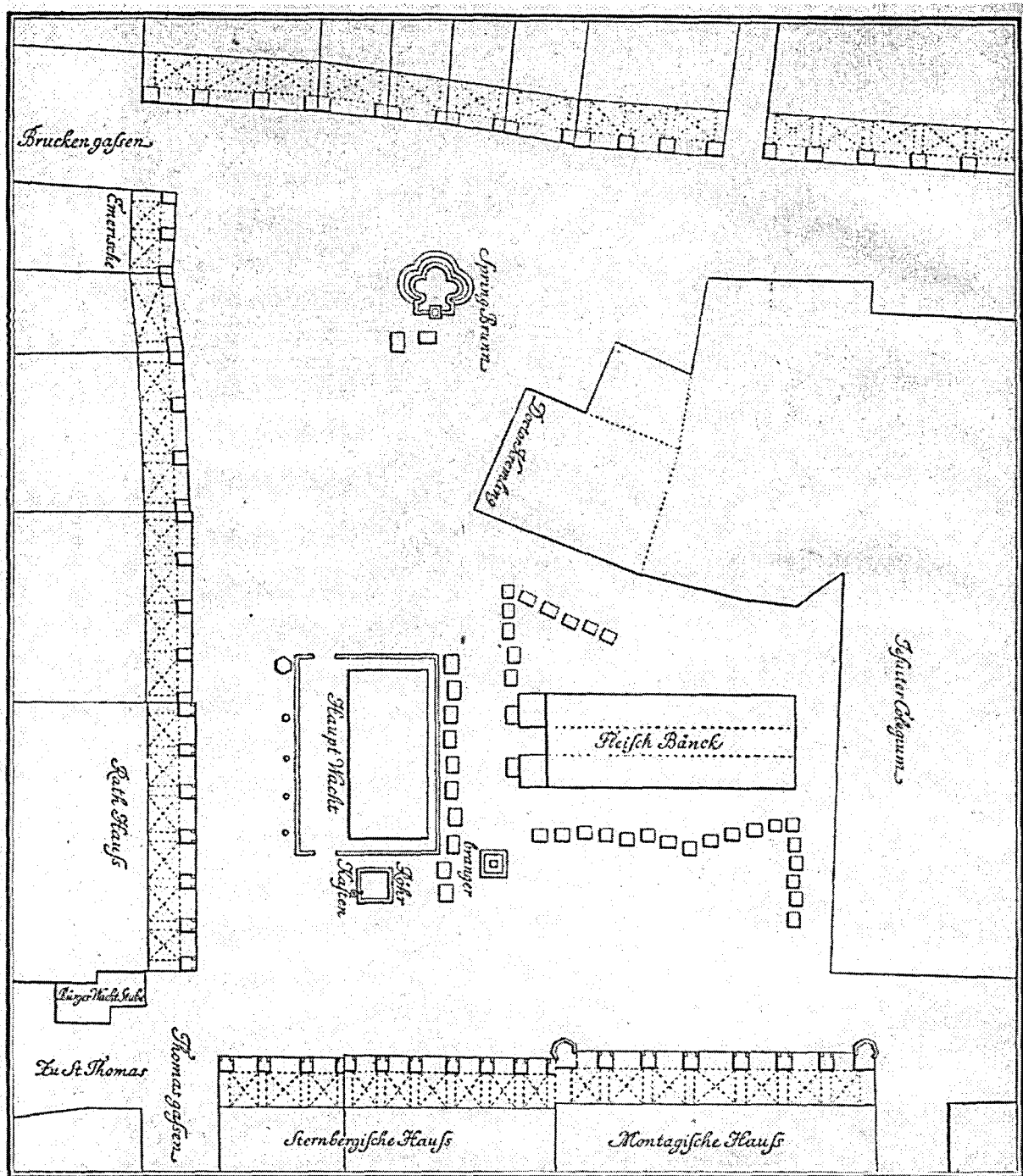

Obr. 5.: Pohled na Malou Stranu od jihu v poslední čtvrtině 17. století. Detail prospektu Prahy od Folperta van Ouden – Allena. Mědiryt z roku 1685.

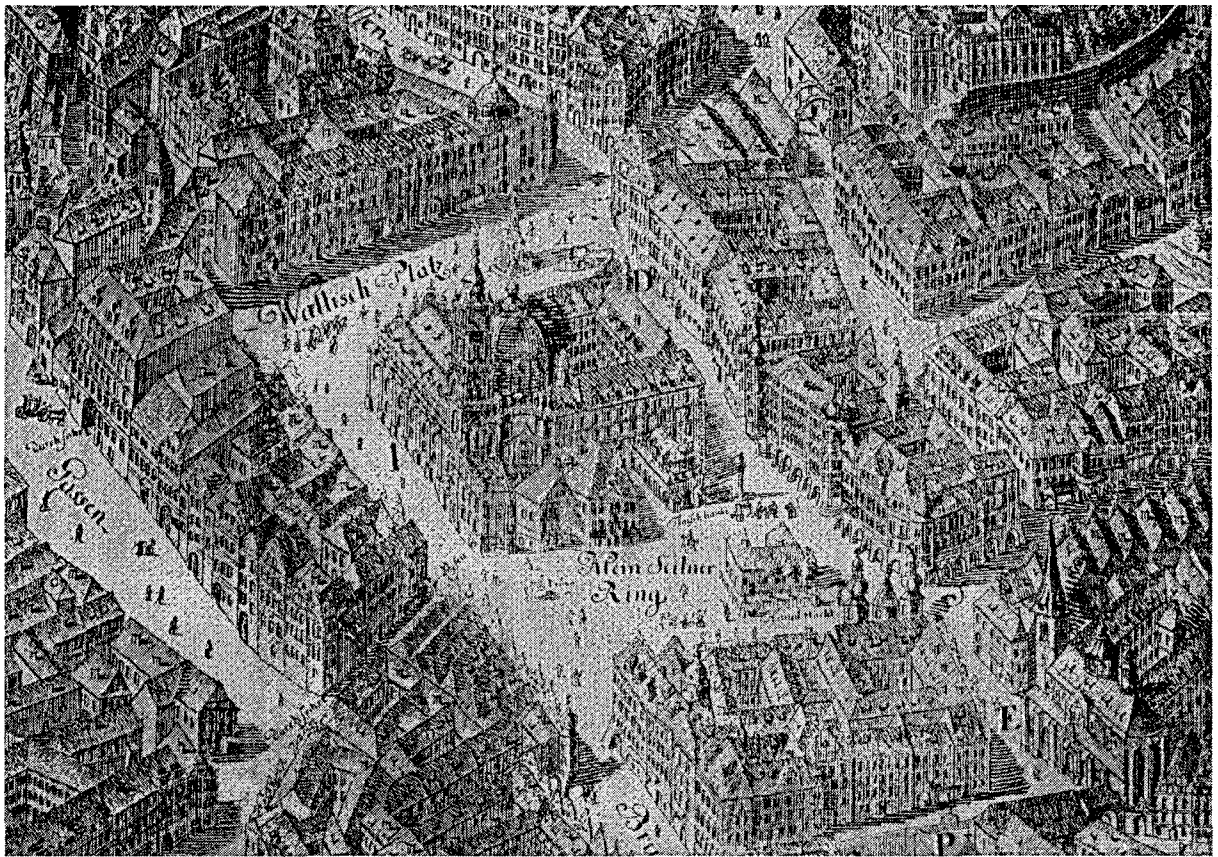
Pozn.: Tento obraz nazachycuje skutečnou podobu tehdejší Malé Strany. Budovy určené k demolici autor nezobrazoval, naopak rozestavěné budovy zobrazil jako již dostavěné. V některých případech vycházel ze stavebních plánů, jindy se řídil pouze vlastní fantazií.

Obr. 6.: Pohled na Malou Stranu z Petřína kolem roku 1740. Detail prospektu Prahy od Bedřicha Bernarda Wenera. Kostel sv. Mikuláše je zde zachycen tak, jak vypadal bez věže a kupole, jejichž stavba probíhala v letech 1737 – 1755.

Obr. 7.: Malostranský rynek. Plán z roku 1768 jako příloha žádosti vojenského velitelství o přemístění bud od strážnice. Státní archiv v Praze, sign. R 558.

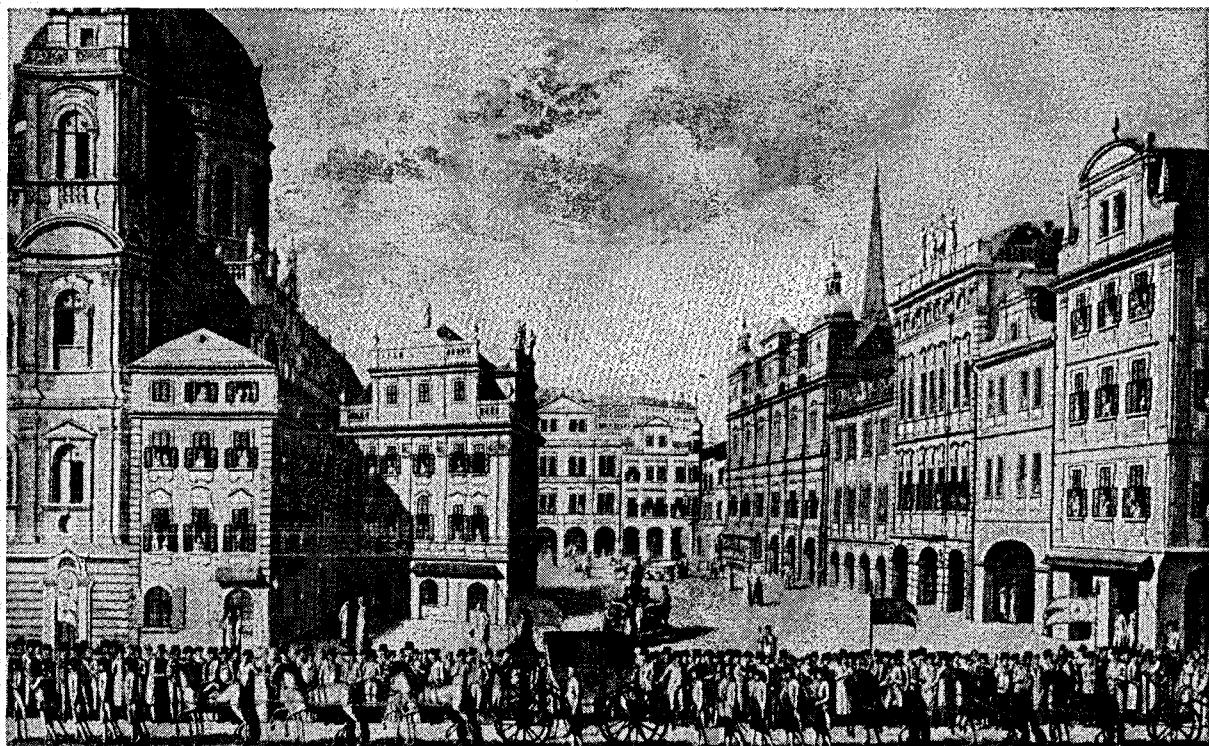

Obr. 8.: Malostranský rynek roku 1769. Detail „Orthografie Prahy“ od Josefa Daniela Hubera. Tušová kresba ve Vídni.

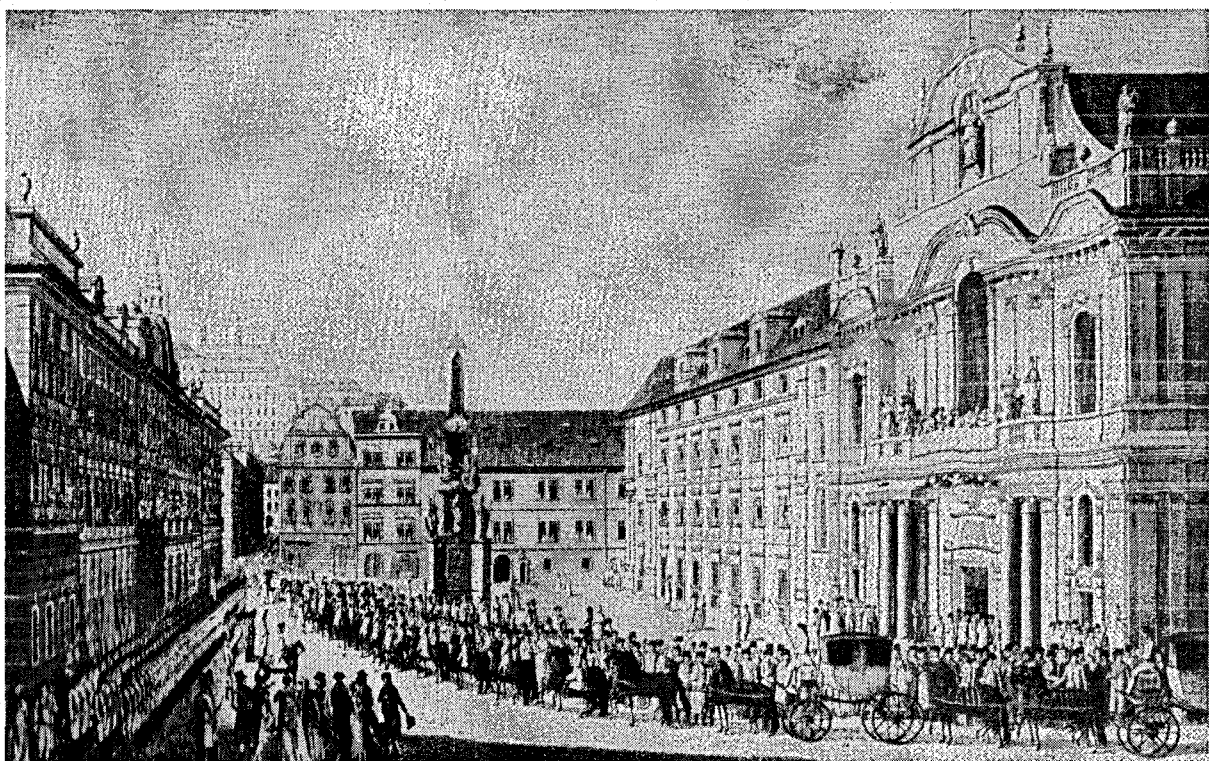

Obr. 9.: Malostranský rynek roku 1790. Kolorovaný mědiryt J. Balzera podle kresby Leopolda Paukerta.

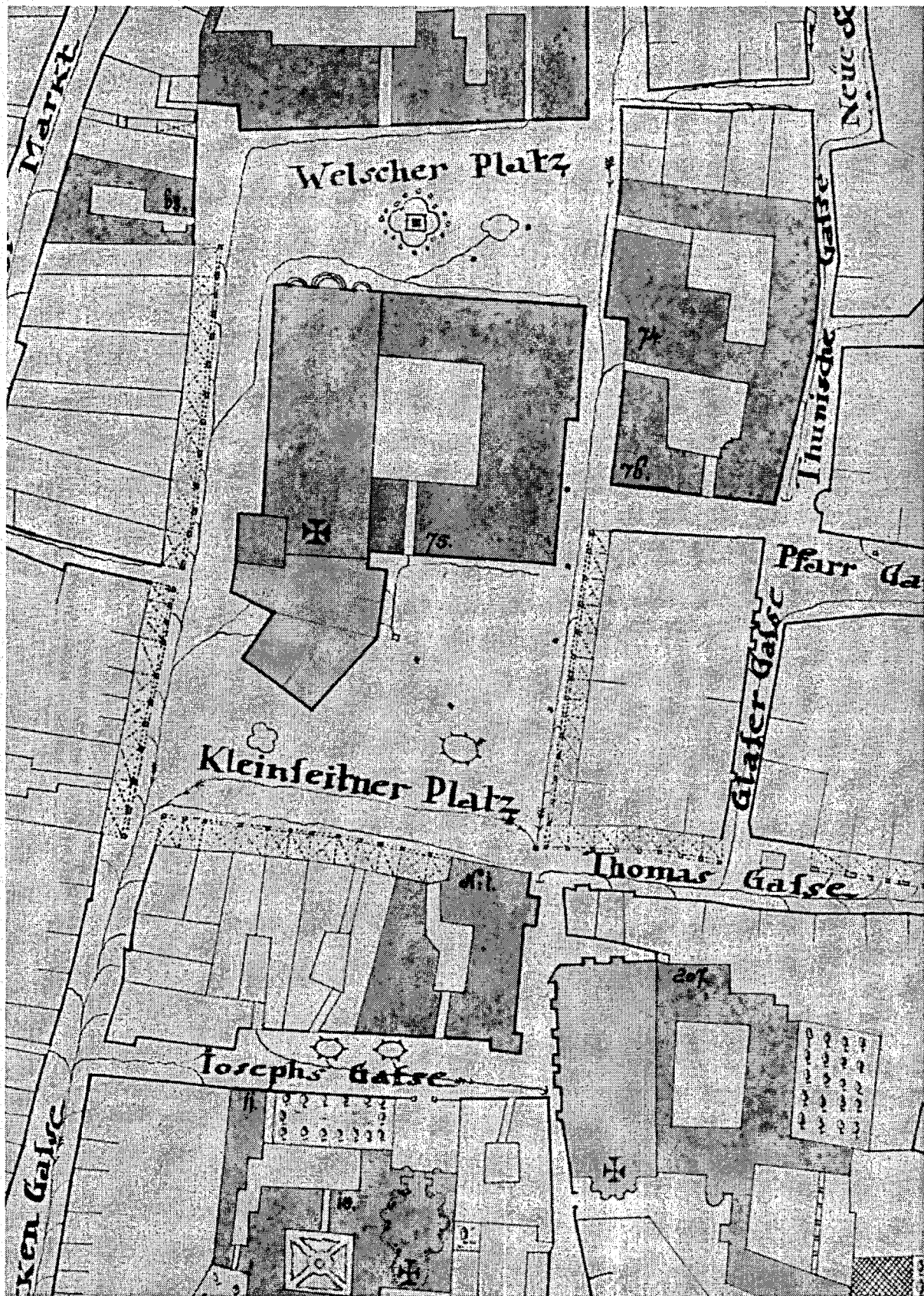

Obr. 10.: Malostranský rynek za korunovačního průvodu Leopolda II. v roce 1791. Mědiryt Kašpara Plutha a Františka Hegera.

Obr. 11.: Vlašské (horní malostranské) náměstí s korunovačním průvodem Leopolda II. v roce 1791. Mědiryt Kašpara Plutha a Františka Hegera.

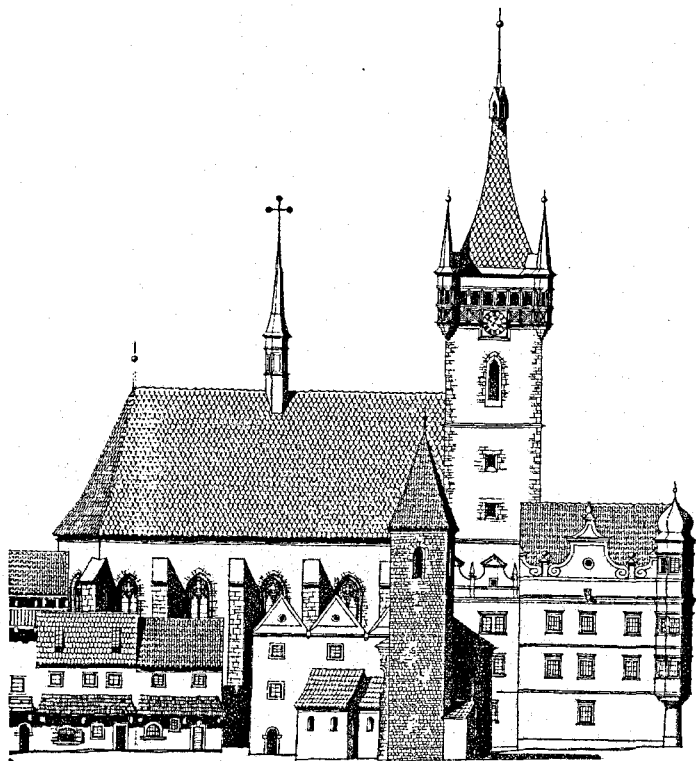
Obr. 12.: Malostranský rynek a okolí. Plán z roku 1791.

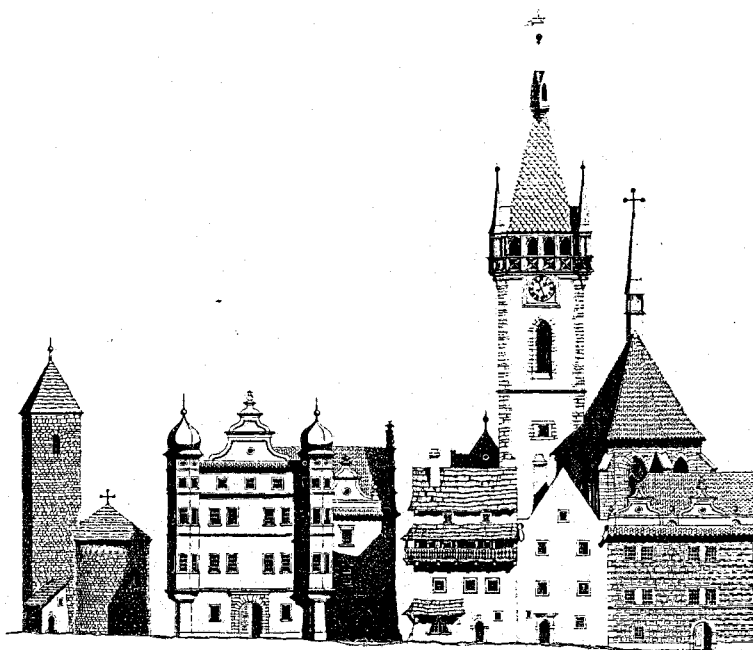
Obr. 13.: Malostranský rynek od severu v roce 1794. Mědiryt Kašpara Plutha podle kresby Filipa a Františka Hegera.

Obr. 14.: Malostranský rynek s bronzovým pomníkem maršála Václava Radeckého v roce 1872. Anonymní fotografie. Pomník odstraněn v roce 1918 a umístěn v lapidáriu Národního muzea.

Obr. 15.: Kostel sv. Mikuláše a rotunda sv. Václava v rekonstrukci zachycující jejich podobu na počátku 17. století. Pohled ze severní části náměstí. Ilustrace Theodor Pisch, 1983.

Obr. 16.: Kostel sv. Mikuláše s okolní zástavbou v rekonstrukci zachycující jejich podobu na počátku 17. století. Pohled z horní (západní) části náměstí. Ilustrace Theodor Pisch, 1983.

II. ARCHITEKTURA

A) OBECNÁ CHARAKTERISTIKA

Stavba kostela sv. Mikuláše v Praze na Malé Straně se řadí mezi nejvýznamnější díla evropské architektury vrcholného baroka a je také zároveň důležitým článkem ve vývoji evropské barokní architektury. Můžeme říci, že tato stavba – dílo Kryštofa Dientzenhofera a jeho syna Kiliána Ignáce Dientzenhofera, ve svém základu vychází z idejí architektury vrcholného baroka italského, reprezentované především Guarinem Guarinim a Francescem Borrominim. Otec a syn Dientzenhoferové však dokázali tyto ideje pojmout tvůrčím způsobem, rozvinout je a utvořit tak zcela jedinečné dílo. Pozoruhodné je, že stavba, ač je dílem dvou mužů a vznikala ve dvou časově vzdálených etapách, tvoří dokonale kompaktní celek. Dílo se jeví dokonalé a zdá se, že kdyby stavbu zhotovil jen jeden z dvojice architektů, byla by rázem jeho dokonalost ta tam. Sílu architektury kostela sv. Mikuláše pak ještě umocňuje jeho zasazení do terénu, který se nezvykle a dosti výrazně svažuje hned ve dvou směrech a umožňuje tak pozorovat stavbu z několika skutečně neobvyklých pozic. Důležitý je také soulad, který stavba utváří s prostředím, v němž je umístěna – s prostředím Malé Strany. Dochází zde ke spojení zdánlivě nesourodých celků, které ale vytvářejí hluboký dojem. Stavba působí jaksí prostě a zároveň vznešeně a vzbuzuje dojem, jako by to ani nebylo dílo lidských rukou a my nehleděli na město, ale na nějakou krásnou krajinu, která získala svoji podobu zcela přirozeně – utvořena přírodou. Kostel sv. Mikuláše je v této krajině stavbou mimořádného panoramatického významu.

Stavba kostela je situována v nároží malostranského jezuitského komplexu (což se dá označit za typický znak souborů jezuitských objektů), tvoří celou jeho jižní stranu a uzavírá tak půdorys do tvaru obdélníku. Její orientace je tradiční – průčelí směřuje na západ, kněžiště k východu. Stavba také naplňuje základní znaky (jednolodí s bočními, do lodě otevřenými kaplemi, nad nimi okna a empory), charakteristické pro jezuitské kostely, jejichž podoba je určována římským kostelem Il Gesù¹⁴, který všem ostatním slouží za vzor.

Kostel sv. Mikuláše je stavbou úctyhodných rozměrů. Kupole i věž jsou obě vysoké 79 m. Kupole má v průměru 20 m.¹⁵ Světlá výška v místě lucerny je 56,7 m. Výška do vrcholu kupole je přes 49 m. Hrana římsy mezi pendentivy a tamburem je ve výši 27,4 m. Čelní štít dosahuje do výše 40 m. Kostel je 61,5 m dlouhý a 26 m široký.

B) HLAVNÍ (ZÁPADNÍ) PRŮČELÍ

Průčelí kostela sv. Mikuláše, které je obrácené směrem na západ, patří k architektonicky nejvýznamnějším částem této stavby. Jeho konvenční schéma – průčelí je trojosé, členěné do dvou etáží a štítu římského typu – zde dostává dosud nevídanou podobu zastiňující veškeré koncepty, které na fasádách uplatňovali Dientzenhoferovi současníci či předchůdci. Výjimečnost průčelí spočívá především v jeho mohutné vlnivé (konkávkonvexní) modelaci, v níž se autorovi podařilo navodit dojem neklidu a pohybu hmoty. Síla tohoto dojmu je umocněna značnou šíří čelní stěny kostela, která poskytuje proudění střídavě konkávních a konvexních oblouků dostatečný prostor. Jistou inspiraci pro toto dílo Kryštofa Dientzenhofera (budeme se držet dominujícího a sílícího názoru odborníků, že to byl on, kdo je jeho autorem) zřejmě představovaly fasádové kompozice Guarina Guariniho, zejména jeho nerealizovaný projekt kostela P. Marie Oettingské, určený pro blízkou kolej malostranských theatinů, a případně též kostel S. Carlo alle Quattro Fontane v Římě, jehož autorem byl Francesco Borromini. V dílech obou těchto italských architektů můžeme také pozorovat jistou dynamičnost, kterou zde ale Kryštof Dientzenhofer ve všech ohledech překonává.

Po výše uvedené základní charakteristice chrámového průčelí přejdeme nyní k jeho podrobnějšímu rozboru. V něm se postupně zaměříme na tři horizontální pásma, na která je fasáda pomocí říms přehledně rozčleněna – tedy na stěnu přízemí, patra a štítu.

Přízemní část průčelí působí dojmem značné mohutnosti, k čemuž přispívají i dvě dvojice masivních monolitických sloupů kruhového

průřezu s hladkými dříky a iónskými hlavicemi. Sloupy jsou postaveny na koso po obou stranách hlavního vchodu a zdůrazňují mírně vysunutý střed stěny. Tato je pak v souladu s celkovou podobou chrámového průčelí silně plasticky zvlněna. Zvlnění zde má podobu konkávních oblouků v bočních osách a konvexkonkávní vlnovky v široké středové ose. V každé ze tří os se pak nachází jeden portál.

Hlavní, ve středu umístěný portál je pravoúhlý, s kamenným profilovaným ostěním, rámovaný nezvykle vykrojenými pilastry a římsou, jejíž rovná horizontální linie uprostřed přechází v mírný oblouk. V nadpraží je nástavec, v jehož ploše je umístěna kovová deska s latinským nápisem: „Franciscus Carolus Liebsteinsky Sac: Rom: Imp: Comes a Kolowrat“ (František Karel Libštejnský, Svaté říše římské hrabě z Kolovrat). O málo výše je pak umístěn také kamenný plastický znak rodiny Kolovratů, z jejichž prostředků byla podstatná část stavby hrazena. Předpokládá se, že autorem rodového znaku je vynikající kameník Jakub František Santini – Aichl, bratr slavného architekta Jana Blažeje Santiniho – Aichla, jemuž Kryštof Dientzenhofer kamenické práce na kostele sv. Mikuláše svěřil. Když tento již roku 1709 umírá, nahrazuje jej Giovanni Pietro della Torre – kamenický mistr na Starém Městě pražském.

Postranní portály, které jsou znatelně nižší, jsou rovněž pravoúhlé a i ony jsou zarámovány pilastry a římsou. Tyto architektonické články však v autorově snaze o velkou pestrost dostaly poněkud odlišnou podobu. Zajímavé jsou svým tvarem především římsy, které jsou složitější variantou římsy nad hlavním vstupem. K výzdobě bočních portálů jsou pak navíc použity také dva prvky s přírodními motivy (mušle a pásy z akantových listů) umístěné v supraportách. Přes svoji zdobnost by však nepůsobily postranní portály samy o sobě nikterak výjimečným dojmem, kdyby nad nimi nebyla umístěna velká prosklená

okna. Ta jsou zakončená stlačeným obloukem a mají v podstatě totožné rozměry jako pod nimi umístěné vchody. Tímto spojením vznikají po stranách přízemní stěny dva dlouhé úzké vertikální pásy, které jako by neměly tendenci podřídít se obvyklému dominantnímu postavení centrálního vstupního prostoru. Boční osy se zde dostávají do konkurenčního vztahu ke středové, takže pozornost se obrací buď od středu ke stranám nebo naopak. Okna jsou po stranách zdobena motivem volut a akantových pásů a navrchu jejich oblouk kopíruje profilovaná zalamovaná římsa. Ta tvoří velmi prostý, ale zároveň originální, půvabný štít s hladkým klenákem ve středu.

Hlavní i oba postranní vchody jsou opatřeny kovovými dveřmi, které jsou pomocí pásů s ozdobnými nýty rozděleny v kosočtvercová pole, zdobena motivem páskové ornamentiky. Ke každému vstupu pak vede žulové schodiště. Pomocí schodišť se architekt vyrovnal s problémem svažujícího se terénu v horní části náměstí. Obě boční schodiště jsou založená na třech stranách šestiúhelníku, centrální má tvar půlkruhový. Překonání terénní nerovnosti je pak dosaženo rozdílným počtem schodů, který jižním směrem narůstá tak, že levé boční schodiště má 6, středové 8 a pravé boční 12 schodů. Zatímco to levé leží poněkud stranou, je středové s pravým bočním ve spodní části propojeno. Úhel, pod kterým schody stoupají, není příliš ostrý, a tak se celé schodiště před západním průčelím rozprostírá na dosti značné ploše. Význam hlavního chrámového schodiště však rozhodně nespočívá pouze v jeho funkčnosti. Je především důležitým architektonickým prvkem, který se významně podílí na celkové monumentální podobě kostela sv. Mikuláše. Kostel, který si zcela podmaňuje veškeré své okolí, zde stojí jakoby nakročen směrem do náměstí, a to tak, jak je mu to nejvíce pohodlné. V tomto nakročení působí zcela svobodně a suverénně jako ten, kdo je zde doma a jehož vůlí se celé okolí řídí.

Upřeme-li znovu svůj pohled na celek přízemní stěny průčelí, měli bychom si též povšimnout jeho zarámování a vertikálního členění pomocí pilastrů (celkem čtyř) a o něco výše popsanych, v středové části umístěných sloupů (také čtyř). Stěna přízemí je z každé strany zarámována jedním na koso postaveným nárožním pilastrem. Ty pak pomocí dalších dvou protilehlých pilastrů zároveň rámuji obě boční osy. Všechny pilastry, stejně jako sloupy, jsou hladké s iónskými hlavicemi. Na sloupech a pilastrech potom spočívá kladí s výrazně předsunutou a bohatě profilovanou kordonovou římsou. Ta uprostřed přechází v balkon s kuželkovým zábradlím, nesený mohutnými plastickými konzolami. V zábradlí balkonu spočívají na podstavcích sochy čtyř církevních učitelů, jejichž umístění koresponduje se čtveřicí přízemních sloupů. Více informací o zmíněných sochách se uvádí v třetí části této práce, která se věnuje umělecké výzdobě. Zvlnění mezipatrové římsy nemá v některých místech (na krajích balkonu) shodný průběh s půdorysnou křivkou přízemního podlaží. Křivka římsy je zde prohnutá konvexně, což v kombinaci s konkávním prohnutím, které se nachází pod ní, *vzbuzuje při pohybu diváka pocit mohutného vlnění a proti sobě jdoucího pohybu hmoty.*¹⁶ Charakteristikou kordonové římsy a balkonu pak již plynule přecházíme do vyšší, středové části.

Průčelní stěna druhého podlaží, taktéž silně plasticky zprohýbána, ztvárňuje poněkud složitější pohyb, než jaký se odehrává na stěně přízemí. V bočních osách se zde, tak jako o patro níže, opakuje identické konkávní prohnutí, po kterém však dochází k ostrému ústupu, čímž se středové pole propadá do hloubky. Hlavní konvexkonkávní vlna, která středovým polem probíhá, se tak poněkud osamostatňuje, a stává se tak výraznější.

Namísto tří portálů, které otevírají přízemí, je stěna patra otevřena třemi hladkými okny. Okna v bočních osách svou výškou o něco přesahují ta, která jsou v přízemí posazena nad vedlejšími portály. Zaklenuta jsou silně stlačeným obloukem a po stranách rámována pilastry. Ty jsou zakončeny nikoli hlavicemi, nýbrž vztyčenými volutami, na které dosedají oválné záklenky oken. V suprafenestrách jsou umístěny kartuše s akantovým ornamentálním rámcem a vše je završeno výraznou, silně profilovanou a zprohýbanou římsou.

Zmíněná okna, ač značně rozměrná, nemohou se vůbec měřit s obrovským oknem ve středovém poli. To svojí výškou přesahuje výšku druhého podlaží a narušuje tak horizontální křivku hlavní římsy, která se proto nad obloukem okna segmentově vyklání. Okno je zaklenuto půlkruhovým obloukem, který hlavní římsa ve svém vyklonění kopíruje. Díky své velké ploše centrální okno výrazně přispívá k nadstandartnímu prosvětlení chrámové lodi.

Ve vertikálním členění průčelní stěny druhého podlaží dochází oproti nižšímu podlaží k určité proměně. Mohutné zdvojené sloupy hlavního portálu jsou zde nahrazeny podle principu redukce plastických prvků směrem nahoru plochými vystupujícími pilastry, jejichž hlavice již nejsou iónské, ale kompozitní. Na pilastrech pak spočívá kladí s hlavní římsou. Ta je opět výrazně předsunutá a podpírají ji v poměrně hustém rytmu rozmístěné konzoly, které zde plní také funkci dekorativní. Na římsu, která kopíruje složitý pohyb průčelí, pak navazují tři štítové římsovité oblouky (v každé ose jeden), které jsou kryty prejzovými taškami. Oblouky jsou vedle půdorysného prohnutí (taktéž kopírujícího zvlnění průčelí) navíc prohnuty ještě výškově a tvoří *jeden z hlavních plastických akcentů průčelí*.¹⁷ Ve velkém centrálním oblouku je pak zasazen plastický štít s dvouhlavým orlem s korunou – znak habsburské

dynastie, která v osobách českých králů stavbu kostela sv. Mikuláše i celého jezuitského areálu zaštiťovala.

Třetí podlaží průčelí je tvořeno především mohutný štítem, za kterým je skryta velká sedlová, prejzy pokrytá střecha. Vedle štítu se zde pak ještě nacházejí v bočních osách umístěné konkávně prohnuté atiky, které jsou posledním nejvyšším článkem postranních rizalitů. Jsou opatřeny balustrovým zábradlím a ze stran osazeny pískovcovými sochami čtyř světců (více k sochám v části věnující se umělecké výzdobě).

Štít do značné míry opakuje složitý pohyb, který je vidět na stěně nižšího podlaží, ale vlnivá křivka se zde omezuje pouze na jeho středovou část a nikoli už na postranní křídla. Jejich úloha je pouze doplňující; jsou o něco zatlačena do pozadí, částečně krytá již popsanými atikami a prostá zdobení. Spirálové závity, tzv. voluty, které se na křídlech obvykle objevují, jsou zde umístěny po stranách dominující středové části štítu a jsou pouze drobné.

Zajímavé je, že štít přes svoji mohutnost působí dojmem značné lehkosti. To způsobují subtilní mělké pilastry, jimiž je plocha členěna a které svým zdobením (motiv splývajících pletenců akantových listů) poněkud ztrácejí svou povahu nosných částí. K dojmu lehkosti pak ještě přispívá rozměrná nika, zaujímavější výsostné postavení v samém středu štítu kostela, v níž je umístěna socha sv. Mikuláše, jemuž je kostel zasvěcen. Nika svojí výškou přesahuje úroveň architrávu, který však zůstává nepřerušen a plynule probíhá jejím půlkruhovým zaoblením. Čtvrtkulová klenba výklenku – tzv. koncha, je pak zdobena velkou mušlí.

Vrchní část štítu tvoří mohutný římsovitý fronton, který se svojí podobou řadí k výše popsaným štítovým nástavcům prvního patra. Také jím probíhá ona konvexkonkávní vlna, kterou můžeme sledovat v celé

středové ose chrámového průčelí. Do plochy frontonu je v jejím středu umístěn rozměrný štukový dekorativní rámeček, tvořený obláčky a paprsky, v němž je vsazen znak jezuitského řádu – písmena IHS, doplněná křížem a třemi hřeby. Na temeni frontonu jsou pak vztyčeny čtyři kamenné svícny s plameny z měděného plechu, které jsou zde „zažehnuty“ v souvislosti s vysokým, silně zlaceným křížem, umístěným v samém středu.

C) JIŽNÍ PRŮČELÍ

Jižní průčelí je tvořeno stěnou lodi, věže a kupole, která je poněkud zasunuta do pozadí. O věži a kupoli je pojednáno v samostatných částech o něco níže. Fasáda lodi je dvoupatrová a je opatřena vysokým soklem, kterým se architekt vyrovnává se silně se svažujícím terénem. Její horizontální členění obstarávají především dvě výrazné římsy; vertikálně je členěna pomocí oken a množství pilastrů. Ve srovnání s fasádou hlavního průčelí je daleko prostší, méně členitá a chybí jí půdorysné zvlnění. Tato její menší výraznost pak plně odpovídá přístupu uplatňovanému v barokní architektuře, který ve snaze o zdůraznění čela kostela ostatní stěny jaksi „zanedbává“.

Při následném podrobnějším rozboru nebudeme již postupovat podle vzoru užitého výše (postupné zaměření na jednotlivá podlaží), neboť podoba fasády zde často vybízí k tomu, abychom se spíše soustředili na její celek. Tento méně svázaný přístup přispěje v tomto případě k lepší přehlednosti.

Jižní stěna lodi se skládá z osmi os, z nichž každá je otevřena dvěma okny. Výjimku tvoří pouze osa číslo sedm (počítáme-li od západu), procházející transeptem kostela, v které bylo původně umístěné přízemní okno přeměněno na niku, do níž byla umístěna socha Víry. Některá z oken vedou do kaplí v přízemí lodi, jiná do empor, nacházejících se v patře, a ostatní do prostoru kněžiště.

Z oken umístěných v přízemí se především dvojice nejzápadněji položených, vedoucích do kaple sv. Anny, svojí podobou vymyká. Okna jsou výrazně nižší a také namísto stlačeného oblouku jsou zaklenuta obloukem půlkruhovým. Aby jejich odlišnost nepůsobila rušivým

dojmem, je do značné míry utlumena tím, že mají s ostatními totožné a do jedné linie umístěné nadokenní římsy. Prostor, který tak mezi oknem a římsou zákonitě vznikl, je pak řešen s uplatněním jemného dekorativního architektonického rámce a akantem ověšené kartuše.

Okna vedoucí do ostatních postranních kaplí se pak vedle své výšky a způsobu zaklenutí vyznačují zarámováním mělkými pilastry a prostou vlnovkou profilované nadokenní římsy.

Zbývá dvě přízemní okna, vedoucí do východního závěru kostela, mezi nimiž je umístěn již zmíněný výklenek se sochou Víry, vykazují v porovnání s výše uvedenými okny jen nepříliš podstatné odlišnosti (mají o něco vyšší římsový oblouk opatřený výrazným klenákem a jinak zdobené suprafenestry). Uvedeme-li je však do souvislosti se třemi okny vedoucími do presbytáře v úrovni druhého podlaží, vystoupí před námi do značné míry samostatný trojosý celek – boční stěna kněžiště, který se, podpořen několika architektonickými prvky, v podstatě jeví jako samostatné průčelí.

Z oněch tří hořejších oken prolomených do stěny presbytáře se v rámci svého podlaží nejvíce liší to prostřední. Vyčnívá jak svojí výškou, tak především zcela odlišnou bohatou výzdobou. Té dominují dvě karyatidy po stranách a dvě vázy na podstavcích, lemující bohatě zdobenou suprafenestru. Ze shora vše elegantně završuje velmi subtilní, jemně zaoblená římsa, která je na koncích zakončena drobnými volutkami. Okna po stranách se od ostatních v patře liší výraznějšími suprafenestrami.

Okna empor, kterými se uzavírá tento výčet, se již mezi sebou nikterak neliší. Jsou zaklenutá půlkruhovým obloukem, rámovaná na koso postavenými pilastry a výraznou, silně profilovanou a zprohýbanou římsou. V suprafenestrách mají umístěny kartuše.

Jak již bylo v úvodu této podkapitoly předesláno, velký význam v členění jižního průčelí mají spolu s římsami a okny také pilastry. Ty stejně jako římsy nejprve spatřujeme na západním průčelí, odkud za roh zcela plynule přecházejí na jižní. Tato plynulost je umožněna prostřednictvím nárožních pilastrů. V přízemí tedy opět vidíme pilastry iónského řádu, v patře pak subtilnější pilastry řádu kompozitního. Všechny jsou hladké. Celková pestrost, kterou se exteriér kostela sv. Mikuláše vyznačuje, je zachována i na těchto svislých architektonických člancích jižní fasády. Vedle zmíněných nárožních pilastrů zde tak můžeme postupně v každém podlaží sledovat pilastry stojící samostatně (pouze dva), ve dvojicích (čtyři dvojice) a konečně i dva svazkové, které zdůrazňují střed stěny presbytáře. Všechny nesou kladí zakončená mezipatrovou a hlavní římsou. V prodloužení pilastrů pak na ploše atiky, dosedající na hlavní římsu, vystupují krátké lizény, které přecházejí i do balustrády zábradlí.

Zaměříme-li se na horizontální členění jižní stěny lodi, můžeme rozlišit čtyři pásma – dvě hlavní (první a druhé podlaží) a dvě vedlejší (sokl a atika).

Stěny přízemí i patra jsou ukončeny výraznými a silně předsunutými římsami, které, jak již řečeno, zalomením přecházejí ze západního průčelí. Jejich podrobnější rozbor se nachází v předcházející podkapitole a zde jej doplníme pouze ve dvou bodech, týkajících se korunní římsy. Ta je téměř po celé délce kryta prejzy. Tento prvek opět plynule přechází z hlavního průčelí, tentokrát z oněch mohutných zprohýbaných římsových frontonů. Velkou anomálii pak představuje ten úsek římsy, který se nachází ve středové ose stěny presbytáře. Římsa je zde více předsunuta a spočívá na ní štít, kterým je trojosý celek stěny kněžiště završen. Štít má podobu dvou dosti krátkých a masivních, ale ladně

prohnutých, profilovaných vlnovek, mezi nimiž je umístěn mohutný podstavec nesoucí sochu Krista.

Také soklu s atikou je třeba věnovat bližší pozornost. Výrazný, východním směrem zvyšující se sokl, který zajišťuje vodorovnou polohu celé stavby, je také významným činitelem obohacujícím její vzhled. Utvořen je z velkých kamenných kvádrů a je v něm prolomena celá řada oken, ústících do kostelní krypty. Od stěny přízemí je oddělen jednoduchou římsou.

Atika, která se v menší míře uplatňuje již na hlavním průčelí, zde pokračuje po celé délce lodi, odkud zase přechází na průčelí východní. Ozvláštňena je, vedle kuželkového zábradlí, sedmi (lizenami oddělenými) páry atypických trojlaločných otvorů.

D) VÝCHODNÍ A SEVERNÍ PRŮČELÍ

Pomineme-li věž a kupoli s lucernou, neposkytuje nám východní průčelí kostela sv. Mikuláše, které je obráceno směrem k Vltavě, k pozornosti již mnoho prostoru. Podstatná část stěny je totiž zakryta trojicí domů (čp. 3-5), přimknutých k patě kostela, které se přesně na tomto místě, byť v jiné podobě a počtu, nacházejí již od poloviny 15. století. Spojení těchto domů s obrovskou hmotou kostela vytváří nevšední kontrast, který ještě zvýrazňuje parametry této sakrální stavby. Nevelká plocha stěny, která zůstává nekryta, se téměř v ničem nepodobá výše popsaným (na západ a na jih obráceným) průčelím. Bohatost členění, výzdoby, tvarů, profilace – to vše se zde ztrácí. Důvodem jednoduchého provedení je, jak se dá předpokládat, rozhodnutí zadavatele stavby, který usoudil, že velkoleposti kostela již bylo dosaženo v plné míře a podoba východní stěny už na tom nic nezmění. Provedení této stěny „v plném lesku“ by v této situaci bylo plýtváním času a zejména finančních prostředků,¹⁸ kterých bylo třeba také na výzdobu interiéru.

Hlavním architektonickým prvkem východní stěny je římsou členěný rizalit, který je v horní polovině rámován dvojicemi hladkých pilastrů s kompozitními hlavicemi a trojúhelníkovým štítem, do nějž zasahuje okno blízké se svou podobou oknům kasulovým. Užití rizalitu zde není samoúčelné – jeho drobné „vykročení“ totiž umožňuje boční osvětlení hlavního oltáře a působivé nasvícení na vrchu umístěné sochy sv. Mikuláše. Dále se zde, jak bylo již výše předesláno, setkáváme opět s atikou, na které, ač má pouze širší rizalitu, spočívají tři sochy světců: sv. Filipa, Immaculaty a sv. Judy Tadeáše. Severní polovina východní

stěny je pak již zcela prostá, otevřená dvěma většími a čtveřicí malých oken. Zatímco nad jižní částí stěny ční věž a kupole, nad touto severní je jen krátký úsek sedlové střechy, kryté prejzy a opatřené malým sanktusníkem.

Zbylé, tj. severní, průčelí, které se obrací do dvora bývalého profesního domu a zůstává tak skryto před pohledy z vnějšku, je již velmi prosté. Jednoduché členění fasády obstarávají tři vodorovné linie oválně zaklenutých oken, umístěných zároveň ve svislicích. V prvním podlaží mají okna široké neprofilované šambrány opatřené klenáky a uchy. Ve druhém podlaží jsou lemována širokými šambránami s vykrojením v horních rozích. Okna pod hlavní římsou jsou pak nižší a nacházejí se v jemně vystupujícím čtvercovém reliéfním poli. S celkovou jednoduchostí fasády se neslučuje pouze mohutný a bohatě provedený pískovcový portál, jímž se sestupuje do prostoru krypty. Jeho umístění v tomto průčelí však není původní – byl sem přemístěn až roku 1784 z východního průčelí profesního domu.

E) KUPOLE S LUCERNOU – EXTERIÉR

Kupole malostranského kostela sv. Mikuláše – nejobdivovanější dílo Kiliána Ignáce Dientzenhofera, se zcela liší od té, kterou pro tuto stavbu vyprojektoval jeho otec Kryštof Dientzenhofer. Ten ve svém projektu soustředil hlavní pozornost na vstupní průčelí a kupoli přisoudil pouze vedlejší roli. Její podoba je zachycena na dochovaných barokních plánech – nejlépe na podélném řezu kostela, uloženém v archivu Groenesteyn v Kiedrichu. Měla být jen nízká – bez tamburu, pouze s malou lucernou a celá měla být skryta ve hmotě střechy. K její realizaci nedošlo, protože stavba kostela byla r. 1711 přerušena (pro nedostatek financí), a když bylo po více jak dvaceti letech rozhodnuto v ní pokračovat, původní návrh již neodpovídal soudobým požadavkům. Nový architekt Kilián Ignác Dientzenhofer plány zcela přepracoval a místo toho, aby stavbu pomalu vedl k jejímu závěru, chystal se k budování nové dominanty – kupole nevídaných rozměrů.

Kupole je umístěna na vysokém tamburu, který je členěn pilastry a osmi velkými okny. Okna jsou štíhlá, velmi vysoká a zaklenutá půlkruhovým obloukem. Opatřena jsou jemným, mělce vystupujícím štukovým rámcem, nesoucím profilovaný trojúhelníkový štít se segmentově zaoblenou přeponou. Rámec má po stranách podobu subtilních pilastrů s čabrakovými hlavicemi, pod oknem je v krajích stočen do volut a v suprafenestře opatřen ozdobným klenákem, v němž je uchycen feston téměř klasicistní podoby. Po obvodu tamburu se okna pravidelně střídají s dvojicemi hladkých pilastrů iónského řádu. Každá tato dvojice vytváří jeden sdružený pilastr, který má ve středové mezeře umístěnu vysokou ozdobnou vázu. Na hlavicích pilastrů spočívá prstenec mohutného zalamovaného kladí, které je pro svou výšku ještě děleno

římsou. Vrchní část kladí je zdobena vlysem, v němž se střídají jemně vystupující štukové štítky s reliéfními rozetami. Na tuto část pak již dosedá samotná kupole. Je pokrytá měděným plechem, který je v důsledku atmosférického působení potažen zeleným povlakem – tzv. měděnkou. Ozdobné pásy kupoli rozdělují na osm polí, v nichž se dosti uplatňuje také umělecko řemeslná klempířská práce. Každé z polí je pak otevřeno oválným vikýřem, který se díky tvarově složitému rámcí stává dominujícím prvkem výzdoby kupole. V jejím vrcholu je umístěná nádherná lucerna, kterou je možno obejít po ochozu. Ten je obkroužen kovovým ozdobným zábradlím, prostřídaným zděnými sloupky, na nichž jsou umístěny dekorativní vázy. Stěna lucerny je ve shodě s kopulí taktéž prolomena osmi okny, které jsou tentokráte odděleny s užitím polosloupů. Ty podpírají římsu, na níž je usazena ne zcela obvykle tvarovaná měděná helmice. I ona je rozdělena pomocí složitě zalamovaných pásů, zdůrazňujících její tvar. Špice bání je pak definitivně završena tzv. Božím okem.

F) VĚŽ

K výjimečnosti malostranského kostela sv. Mikuláše přispívá podstatnou měrou také jeho vysoká štíhlá zvonice. Ta je umístěna v jihovýchodním rohu stavby, v blízkém sousedství chrámové kupole, s níž dosahuje shodné výšky 79 m. Ač se zde setkávají svou hmotou diametrálně odlišná tělesa (subtilní věž a robustní kupole), vzniká tímto spojením oku lahodící soulad. Pokud si odmyslíme jejich rozdílné parametry, musíme konstatovat, že věž s kupolí jsou si nesmírně podobné. Proto překvapí, že ještě do nedávna nebyl za jejího autora považován Kilián Ignác Dientzenhofer, ale jeho zeť – italský architekt Anselmo Luragho. Dnes však je otázka autorství již spolehlivě vyřešena a můžeme s jistotou říci, že projekt věže vypracoval mladší z Dientzenhoferů, zatímco Luragho pouze vedl závěrečnou fázi výstavby. Také názor, který přiznává Luraghovi tvůrčí podíl alespoň na horní části věže, lze brát pouze jako spekulaci. K zajímavostem věže patří, že tato, ač tvoří nedílnou součást kostela, je od samého počátku majetkem malostranské obce. Tuto skutečnost dokládá plastický znak Malé Strany, umístěný nad jejím portálem, jakož i fakt, že je opatřena vlastním popisným číslem (čp. 556/III). Věž je čtyřpatrová s konkávně prohnutými stěnami a její hmoty směrem k vrcholu ubývá.

Ve shodě s jižním průčelím, na jehož dolním nároží se věž nachází, je také ona opatřena vysokým soklem z kamenných kvádrů. Do něj je zasazen malý pravoúhlý portál s nahoru prohnutou římsou a v supraportě umístěnou rokokovou kartuší se zmíněným znakem Malé Strany.

V prvním patře narážíme na nevšední architektonický prvek – okosené rohy, jež jsou zde obloženy sdruženými pilastry. Okna jsou

velká, zakončená půlkruhovým zaklenutím, v němž se objevuje středový klenák. Rámována jsou pilastry a trojúhelníkovým profilovaným frontonem. Patro je ukončeno římsou, která na věž plynule přechází z jižního průčelí (a na ně zase ze západního).

Okosené rohy prvního patra přecházejí i o podlaží výše, kde se ale mění jejich obložení – pilastry se posouvají více do stran a jejich místo zaujmají hmotnější polosloupky. Uprostřed každého ze tří párů těchto polosloupů vystupují v oblasti patek prázdné konzoly, které měly být původně osazeny řadovými světci. Okna se od těch v prvním patře téměř neliší, vyjma nadokenní římsy, která se zde věrně podobá dvojici lidských obočí. Patro je ukončeno římsou, která opět přechází z jižního průčelí, kde plní funkci římsy hlavní. I zde je ponecháno její zdobení v podobě drobných, hustě osázených podpěrných konzolek. Podobně jako na hlavním chrámovém průčelí, kde je tato římsa korunována třemi mohutnými štítovými oblouky, je završena i zde na věži. Velký oblouk tu pokaždé zabírá celou šíři stěny a přejímá i její konkávní prohnutí.

Na zkosených nárožích třetího patra se architekt znovu navrácí k obložení s použitím pilastrů, aby se v rámci pravidelného střídání, které je jeho záměrem, vrátil o patro výše opět k polosloupům. Zajímavým prvkem třetího patra je pak kuželkové zábradlí, které na věž přechází z atik chrámových průčelí. Opakuje se zde tak jisté provázání věže s celkem kostela, které je uskutečňováno v nižších podlažích pomocí říms či spodního soklu. Na věži se balustráda projevuje ve spodní části oken, čímž také do značné míry kompenzuje jejich slabou dekoraci. Patro je opět ukončeno římsou, na níž zde ovšem spočívá ochoz čtvrtého patra.

Ve čtvrtém, tj. závěrečném patře doznává věž znatelné proměny. Ztrácí se zde její konkávní prohnutí i okosené rohy a vzniká tak v podstatě čtvercový půdorys. Základna tohoto čtverce se pak podstatně

zkracuje, čímž se vytvářejí podmínky pro existenci výše zmíněného ochozu. Ten je obkroužen zděným zábradlím, jehož výplň tvoří čtyři páry zdobených kovových mříží, oddělených mezi sebou středovými sloupky. Ochoz je nejvyšším článkem zvonice, kde se ještě projevuje její typický tvar, daný vybráním stěn a zkosením nároží. Z vertikálních článků čtvrtého patra věnoval architekt méně pozornosti oknům, více pak polosloupům. Každý z rohů věže je obložen hned třemi, z nichž prostřední je umístěn přímo v nároží. Protože stěna čtvrtého patra je velmi úzká, dostávají se polosloupky až do těsné blízkosti středových oken, kterým pak už netřeba honosnější výzdoby. Na hlavice polosloupů dosedá kladí zakončené složitě tvarovanou vzhůru prohnutou římsou, která je na koncích stočená do volut. Tato římsa, dá se říci, je prvním článkem unikátního závěru zvonice. Nad římsou je usazen sokl, kterému zcela dominují obrovské černé ciferníky, umístěné na všech čtyřech stranách věže. Poslední díl pak tvoří vysoká měděná helmice, otevřená velkými trojlaločnými vikýři a v rozích zdobená vázami. Její vrchol je opatřen koulí, z níž vyrůstá zlatý hrot s paprsky ověnceným monogramem IHS.

Ve zvonici je umístěn renesanční zvon Mikuláš, který odlil roku 1576 novoměstský zvonař Brikcí z Cimberka.

G) INTERIÉR

Mocný dojem, který vyvolává exteriér stavby, se nevytrácí ani ve vnitřních chrámových prostorách. *Velmi silný hudební zážitek snad by odpovídal dojmu, jímž na příchozího působí ono nepřetržité vlnění a uplývání křivek, drobení a srůstání architektonického systému, deformace jeho článků, pronikání těles, jejichž prostorové vymezení jen vzdáleně tušíme, zanikání skutečné stěny v dálkách prohloubených malířem, a všechno to zákonitě víření a věčné spojování linií zakleté do moci geometrie, která určila jejich dráhu. Prostor, otevřený do nadzemské výše perspektivní malbou, naplňuje diváka úžasem a skoro hrůzou z oné představy velikosti Boží, která je tu stělesněna úžasnou výstavou uměleckých myšlenek nejrůznějších druhů.*¹⁹ Soudě podle vlastní zkušenosti, snad slova ohromení a pohnutí nejlépe vystihují, co člověk cítí, očitne-li se prvně uvnitř tohoto malostranského chrámu. Reakce člověka na silný vjem se zde odehrává v jeho pocitové oblasti, zatímco rozum zůstává poněkud stranou. Když se pak také on pokusí po čase více uplatnit a podrobit prostor zkoumání, brání mu v tom nesmírná složitost a členitost interiéru, kde se ne a nedaří nalézt nějaký záchytný bod. Tehdy své ambice opouští a přenechává svou pracně vydobytou pozici opět citu.

Interiér kostela sv. Mikuláše je tvořen hlavní (a jedinou) lodí, osmi postranními kaplemi, prostorným kněžištěm a obrovskou, nad ním se zdvihající, kopulí.

Lod', která celému interiéru prostorově dominuje, je vybudována na složitém půdorysu, který je utvořen třemi vzájemně se prostupujícími ovály, položenými příčně k hlavní ose. Tento princip je také určující pro podobu lodní klenby. Tu tvoří tři elipsoidická kupolovitá klenební

pole. Prvá dvě jsou dílem Kryštofa Dientzenhofera, zaklenuta nepravidelnou valenou klenbou, a třetí – východní, které se konstrukčně i prostorově liší, dílem Kiliána Ignáce Dientzenhofera, zaklenuto částečně upravenou, tzv. českou plackou. Současné podoby, kdy na sebe jednotlivá travé bezprostředně navazují a tvoří tak jedinou celistvou zvlněnou plochu, bylo dosaženo až po smrti obou architektů, a to odtesáním příčných dělicích pasů. Důvodem pro to bylo vytvoření ničím nerušeného „plátna“ pro vymalování velkolepé fresky. Celá klenba dosedá na čtyři páry mohutných na koso postavených pilířů, které jsou obloženy hladkými pilastry kompozitního řádu.

Obdobně složitý systém zaklenutí je vidět také u o něco nižší předsíně s kruchtou, jež předchází hlavnímu interiéru. Výsledkem je zde valená klenba s výsečemi.

Lod' kostela se otevírá do šesti bočních kaplí (tři po každé straně), nad kterými probíhají průchozí galerie. Kaple se od sebe konstrukčně nikterak neliší (na rozdíl od dvou umístěných po stranách předsíně), jsou v podstatě obdélníkové (v delších stranách – při vstupu a pod oknem – konkávně prohnuté), zaklenuté dosti plochou plackovitou klenbou a otevřené z jedné strany velkým oknem a do lodi velkým čelním půlkruhovým obloukem. Také v patře umístěné empory jsou otevřeny obdobným způsobem a interiér chrámu je proto bohatě osvětlen.

Zbylé dvě (západní) kaple jsou oválné a podstatně větší. Kaple sv. Barbory, která je ze všech nejstarší, tvoří uzavřený, od ostatního prostoru oddělený celek. Její klenba má podobu nízké kupole s trojúhelnými výsečemi a probíhá pod ní velký eliptický ochoz. Protilehlá kaple sv. Anny je nižší, bez ochozu, a má úzký půdorys vzniklý pronikem dvou oválů.

Z východní strany je lod' kostela ukončena obrovským půlkruhovým obloukem, jímž procházíme do prostoru poněkud odsazeného obdélného

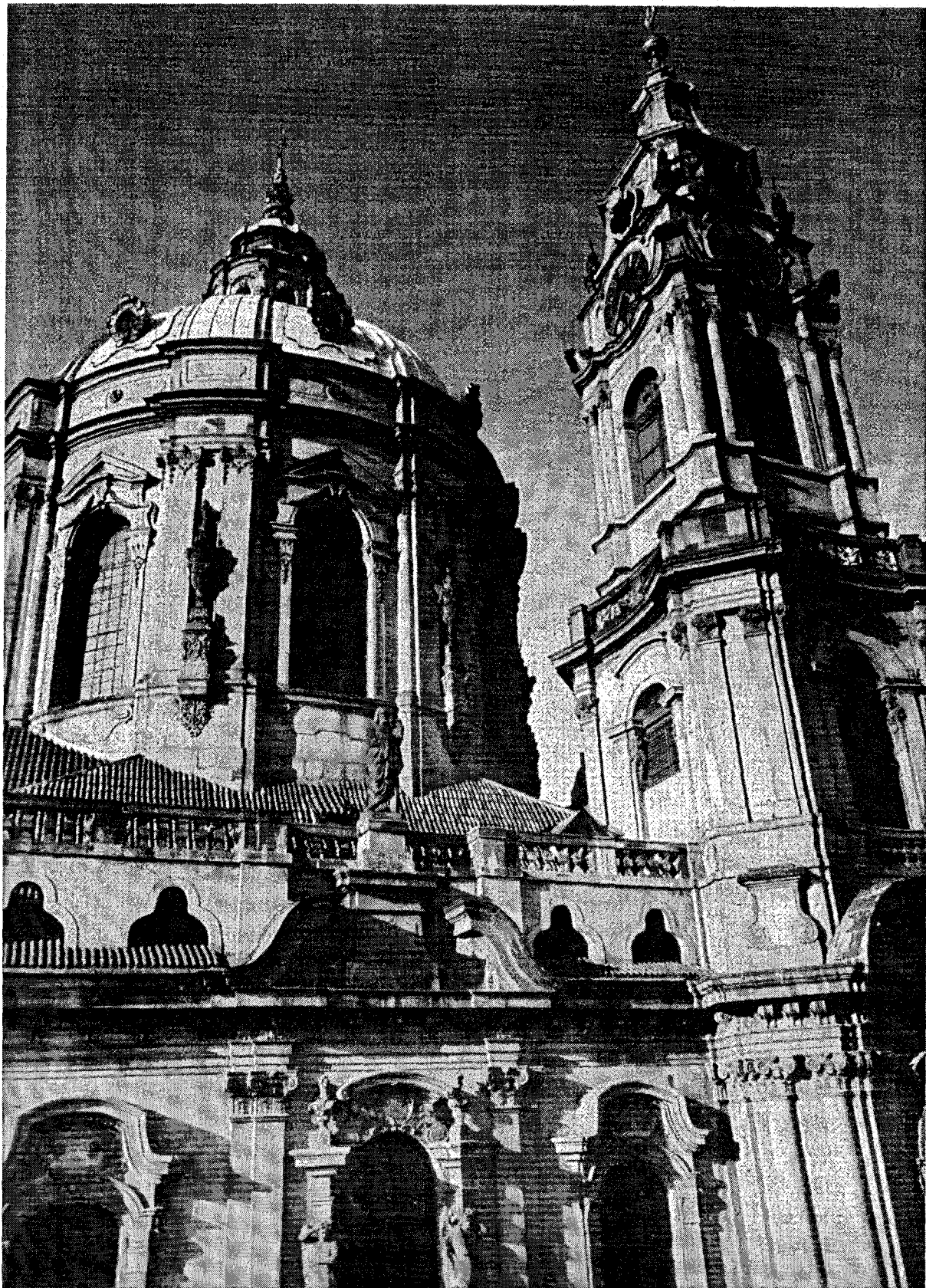
kněžiště. Jeho hlavní středová část má půdorys v podobě velké kružnice se třemi poměrně mělkými listy (rameny). V obvodu této kružnice jsou pak umístěny čtyři dvojice monumentálních pilířů, které tvoří oporu pro obrovskou kupoli, jež se nad nimi zdvíhá. Ta se zespoda nejprve opírá o čtyři pandativy, pokračuje vysokým tamburem, otevřeným po obvodu osmi velkými okny, a v samém vrcholu je osvětlována lucernou.

PŘÍLOHA II.

Příloha 2: Architektura

Obr. 17.: Chrám sv. Mikuláše na Malostranském náměstí od západu. Foto J. Štenc, asi 1930.

Obr. 18.: Kostel sv. Mikuláše, pohled od jihu.

Obr. 19.: Pohled od jihu, z vrtbovské zahrady.

Obr. 20.: Závěr kostela sv. Mikuláše a zvonice čp. 556/III. Pohled od východu. Snímek archivu SÚPP (1944).

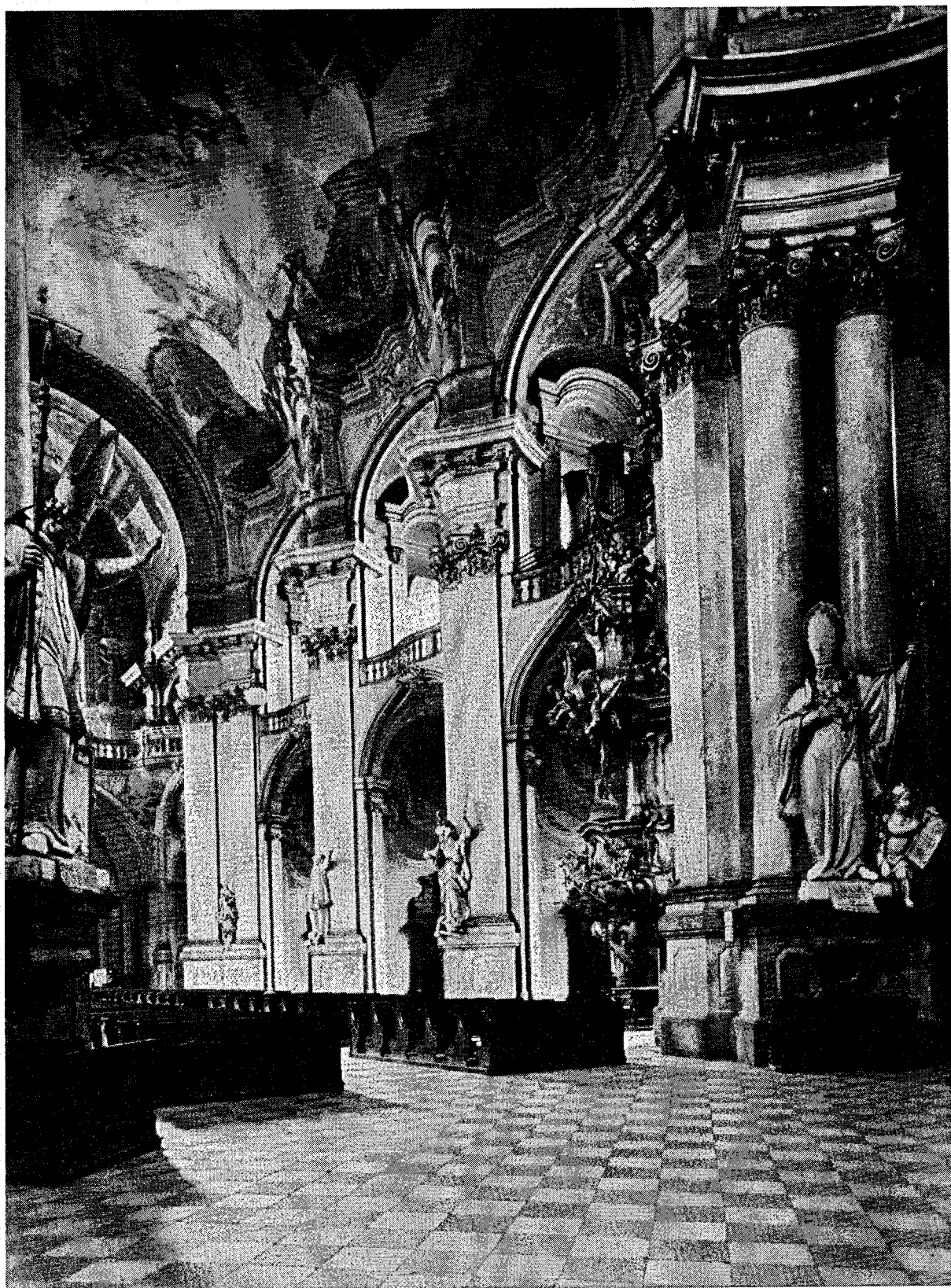

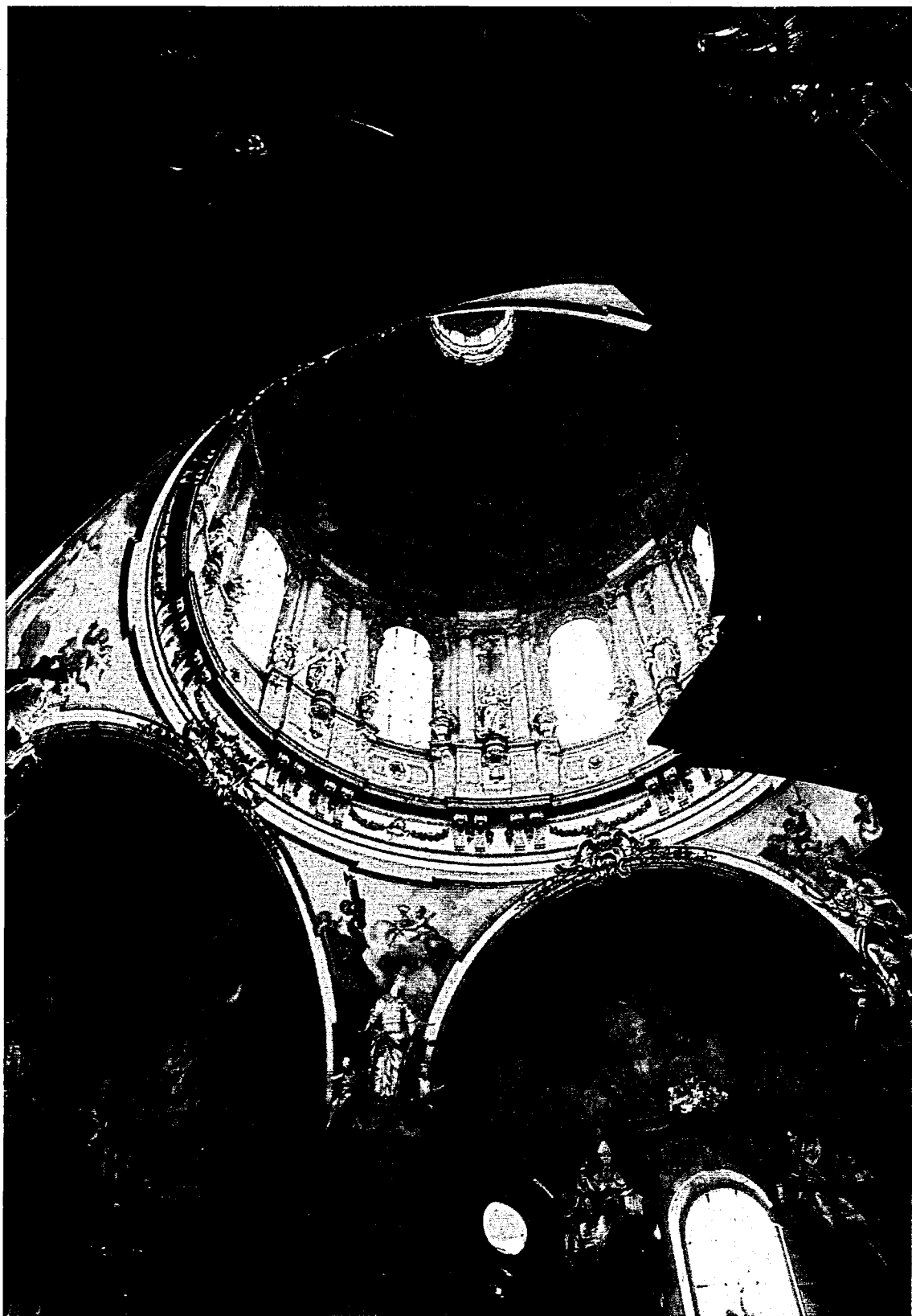
Obr. 21.: Pohled na kostel sv. Mikuláše od kostela sv. Tomáše. Snímek archivu SÚPP (K. Plicka, 1943).

Obr. 22.: Detail zvlněného průčelí kostela sv. Mikuláše. Snímek archivu SÚPP.

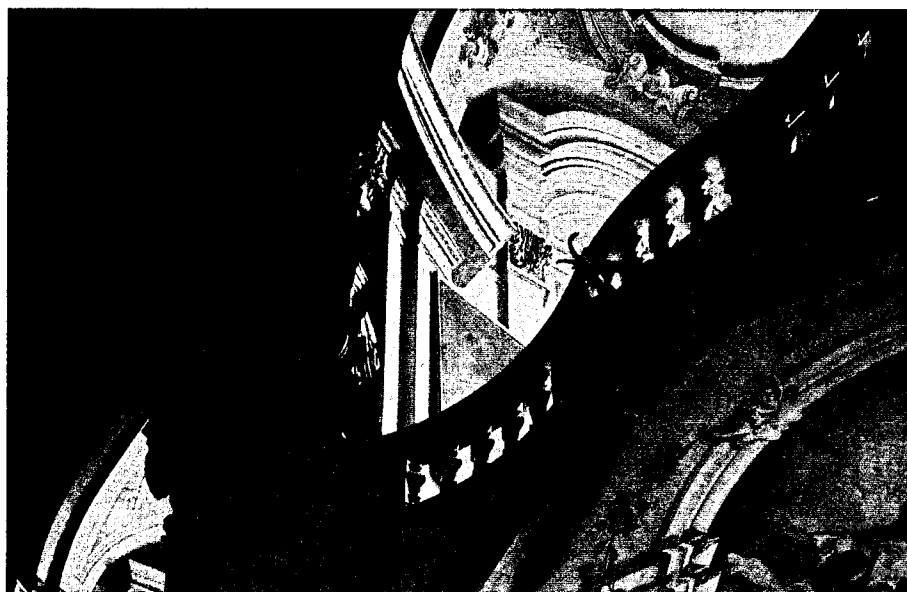
Obr. 23.: Kostel sv. Mikuláše, pohled do lodi.

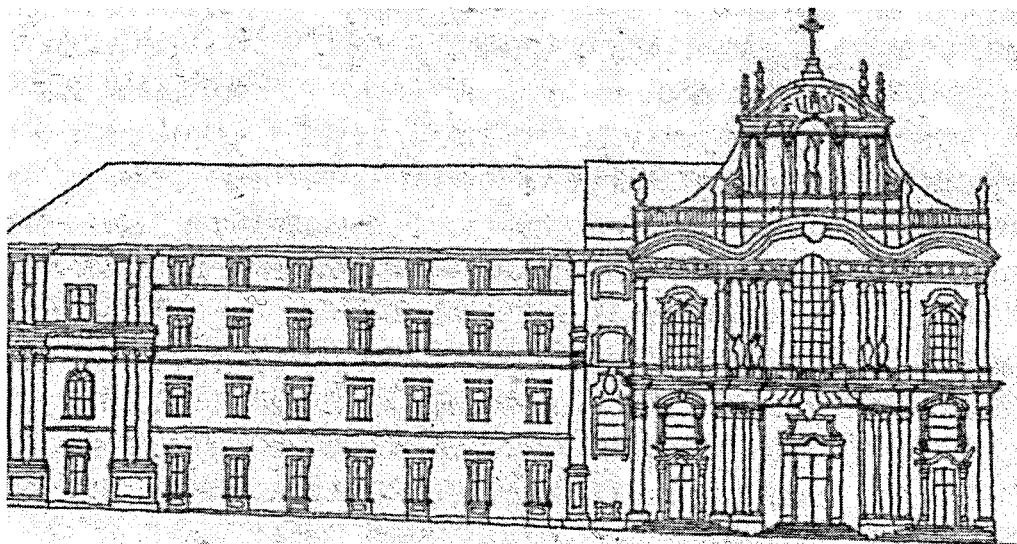
Obr. 24.: Kostel sv. Mikuláše, pohled do kupole.

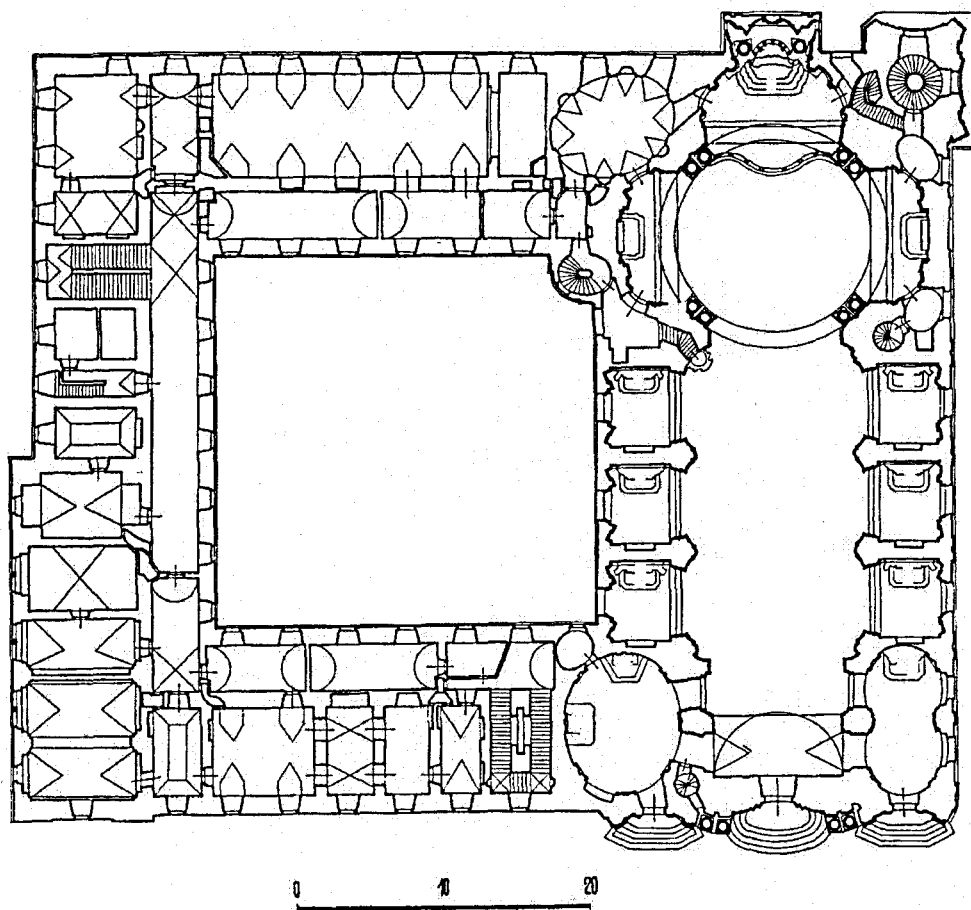
Obr. 25.: Kostel sv. Mikuláše, pohled od kruchty k oltáři.

Obr. 26.: Kostel sv. Mikuláše, detail empory v interiéru lodi.

Obr. 27.: Kresba kostela sv. Mikuláše a profesního domu od západu (Jaroslav Staněk, 1990).
 Pozn.: Dobře je zde patrný svažující se terén horní části náměstí. V levé části profesního domu patrné torzo průčelí zrušeného kostela sv. Václava.

Obr. 28.: Půdorys kostela sv. Mikuláše a celého areálu profesního domu (čp. 2/III). Kresba archiv ÚDU AV ČR.

III. UMĚLECKÁ VÝZDOBA

A) OBECNÁ CHARAKTERISTIKA

Na architektonickou výjimečnost malostranského kostela sv. Mikuláše se zadavatelé stavby – jezuitský řád, snažili navázat také v oblasti umělecké výzdoby. Ta se, v podobě množství soch, projevuje nezvykle silně již na exteriéru stavby, jejíž interiér pak můžeme označit za *umělecky nejhonosnější církevní prostor barokní Prahy*.²⁰ Na výzdobu kostela, která se protáhla až do roku 1771, byly vynaloženy obrovské finanční prostředky a podíleli se na ní přední soudobí výtvarní umělci a umělečtí řemeslníci.

B) EXTERIÉR

Sochařskou výzdobu exteriéru tvoří vedle několika dekorativních plastik (popsaných v části: Architektura) především 14 velkých kamenných soch. 9 se jich nachází na západním průčelí, 2 na jižním a 3 na východním. Sochy, které zdobí balkon hlavního průčelí patří západním církevním Otcům – zleva stojí sv. Ambrož s knihou a berlou, sv. Řehoř Veliký s křížem o třech břevnech, sv. Jeroným, píšící do knihy (Vulgáta) a sv. Augustin s hořícím srdcem v pravé ruce. Jedná se o kopie původních soch, zhotovených kolem roku 1709 asi v dílně Jana Bedřicha Kohla. Autory kopií, vzniklých v roce 1889, jsou Tomáš Seidan (levá dvojice) a Bernard Otto Seeling. O poschodí výše jsou dalšími čtyřmi sochami osazena atiková zábradlí – zleva vidíme sv. Ignáce držícího knihu s písmeny ADMG, odkazujícími na heslo jezuitského řádu (Ad maiorem Dei gloriam), dále sv. Petra s klíči, sv. Pavla s mečem a dalšího řádového světce sv. Františka Xavarského s křížem. Privilegované postavení v nice štítu pak zaujímá postava sv. Mikuláše se zlatými jablky na knize a s berlou v levé ruce. Celá tato pětice zřejmě vznikla v dílně J. B. Kohla, nejspíše do roku 1711. Dvě sochy jsou umístěny na jižním průčelí ve stěně presbytáře – v přízemí v nice zasazená postava Víry od Ignáce Františka Platzera (asi z let 1760–70) a v rozeklaném štítě skulptura Krista od Roberta Platzera (po polovině 19. století). Zbylé tři sochy na atice východního průčelí patří (zleva) sv. Filipovi (s křížem s koulemi), Immaculatě (s lilii) a sv. Judovi Tadeáši. Jedná se o kopie, zhotovené v roce 1889 Antonínem Procházkou, podle originálů I. F. Platzera (z let 1753–4).

Vedle sochařských děl se ve výzdobě exteriéru také významně uplatňuje umělecká štukatura.

C) INTERIÉR

Pompézním pojetím interiéru kostela sv. Mikuláše jezuité zcela dávají zapomenout na původní ideu co možná největší prostoty a nenápadnosti, k níž se řád hlásil přibližně až do konce 17. století. Výtvarné umění zde ve svých různých formách téměř beze zbytku vyplňuje celý chrámový prostor, jehož lesk je ještě zvyšován použitím vzácných materiálů.

Vůdčí místo ve výzdobě vnitřních prostor zaujímají fresky a ostatní nástěnné malby, které dohromady pokrývají plochu přibližně tři tisíc metrů čtverečních. Největší (přibližně 650 m²) je iluzivní freska *Oslavení sv. Mikuláše*, která překrývá celou lodní klenbu. Roku 1760 ji vymaloval absolvent vídeňské Akademie Johann Lucas Kracker. O něco mladší (z let 1753–4) je freska v kupoli od Františka Xavera Palka, zobrazující řadu světců oslavujících nejsvětější trojici (Duch Svatý je zde v podobě holubice vymalován až v samé lucerně). Palko je také autorem fresek *Hold andělů* a *sv. Cecilie* pod a nad kruchtou. Nástrovní malbu *Oslavení světice*, umístěnou v největší a nejvýstavnější kostelní kapli sv. Barbory, vymaloval (jakož i celou kapli) ve druhé polovině 18. století Josef Kramolín. O zbylé nástěnné malby, umístěné na klenbách ostatních kaplí a empor, se podělili F. X. Palko, J. L. Kracker, J. Kramolín, J. Hager a J. Redelmayer.

Vedle nástěnných maleb je ve svatomikulášském kostele také mnoho ostatních obrazů. Nejcennější je bezesporu tzv. *Pašijový cyklus* od Karla Škréty, který je vystaven na galerii. Jedná se o deset obrazů z let 1673–4: *Kristus na hoře Olivetské*, *Kristus před Kaifášem*, *Kristus před Herodem*, *Kristus před Pilátem*, *Bičování*, *Korunování trpením*, *Ecce homo*,

Ukřižování, P. Marie Bolestná a Oplakávání. Dále je zde i mnoho oltářních obrazů. Nejvíce z nich vytvořili Ignác Viktorin Raab a František Xaver Palko; jeden je dílem Karla Škréty, jeden Jana Jiřího Heintsche, ostatní jsou anonymní.

Velmi bohatá je také sochařská výzdoba. Té vévodí čtyři nadživotní skulptury východních církevních Otců, umístěné u patek obřích pilířů pod kupolí. Jedná se o sv. Cyrila Alexandrijského, Jana Zlatoústého, Řehoře Naziánského a Basila Velikého. Sochy jsou dřevěné a štafírované bíle se zlacenými detaily. Byly zhotoveny v roce 1769 v dílně Ignáce Františka Platzera. Ve stejné dílně vznikly také sochy čtyř Ctností (dodané po roce 1761), umístěné na římsách zmíněných pilířů a také sochy stojící při pilířích v lodi kostela (z let 1755–57) – zde se jedná o císaře Theodosia, sv. Konstantina, perského krále Kýra a postavu neznámého kněze (? sv. Jan Nepomucký). Jsou zde také plastiky od Jana Bedřicha Kohla a rodiny Prachnerů.

Samostatnými uměleckými díly jsou pak honosné oltáře, kterých se v kostele nachází celkem 12 – 3 jsou v transeptu kostela, 2 v kapli sv. Barbory a po jednom pak v každé další kapli. Jednalo se o velice složitá a nákladná díla – kombinaci architektury, sochařství, malířství, řezbářství aj.

Pro podobu vnitřních prostor malostranského kostela sv. Mikuláše má vedle hlavních uměleckých disciplín zcela zásadní význam také jedno z uměleckých řemesel – totiž štukatérství. To zde našlo uplatnění především ve výzdobě interiéru pomocí umělého mramoru. Tuto obtížnou a nesmírně nákladnou techniku zde prováděl Jan Hennevogel z Ebenbergu, který takto pokryl (do roku 1761) všechny sloupy, pilastry,

římky, oblouky, balustrády, oltáře, kazatelnu a mezi dalším dokonce i dlažbu. Drobnější prvky navíc opatřoval ozdobným zlacením.

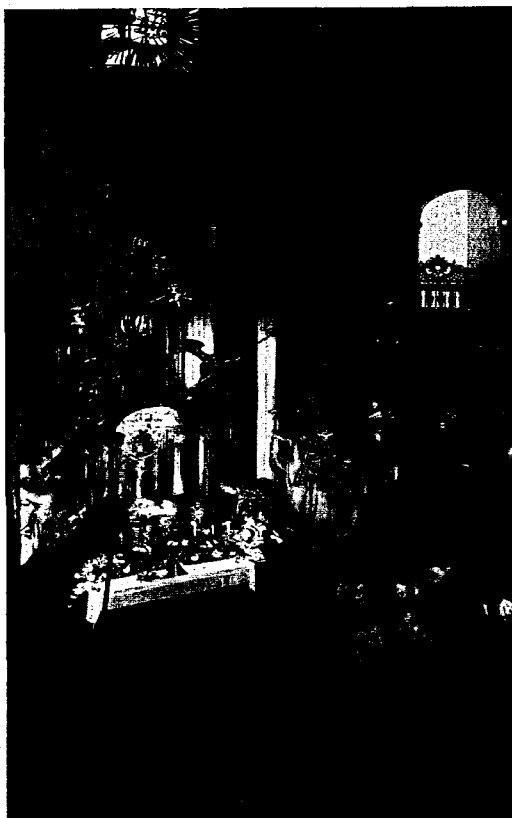
Pozornost si ještě zaslouží původní vyřezávané kostelní lavice (zhotovené okolo roku 1700; v přední části lodi jsou novodobé z let 1905–06), rokokové zpovědnice z kaplí sv. Michala a sv. Jana Nepomuckého, pozdně barokní kazatelna a především varhany. Ty postavil v letech 1745–47 člen řádu Tomáš Schwarz a po několika pozdějších úpravách mají nyní rozsah 47 rejstříků a 2532 píšťal.

PŘÍLOHA III.

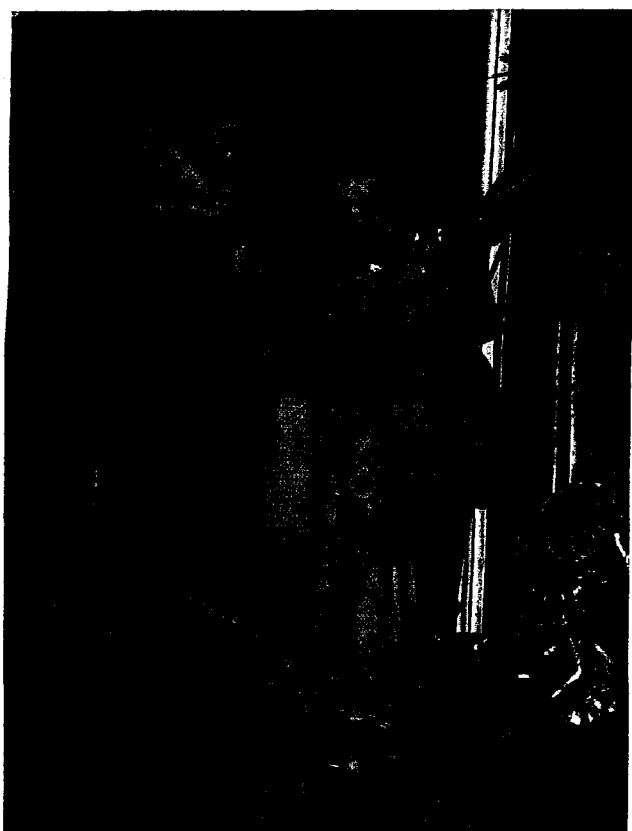
Příloha 3: Umění

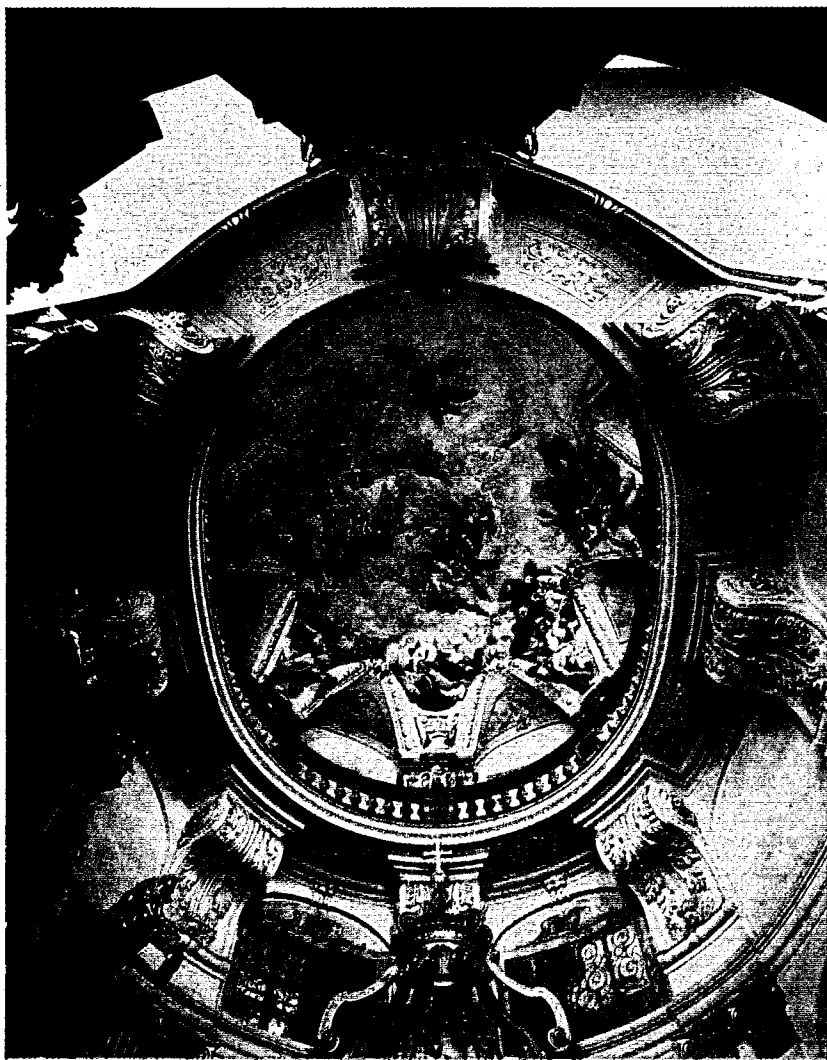
Obr. 29.: Celek nástropní malby lodi. Jan Lukáš Kracker: oslava sv. Mikuláše (1760).

Obr. 30.: Hlavní oltář s nástavcem.

Obr. 31.: Socha sv. Ignáce u hlavního oltáře. František Ignác Platzer (1765-66).

Obr. 32.: Kaple sv. Barbory.

Obr. 33.: Pohled na kruchtu.

Obr. 34.: Působivá fotografie Josefa Sudka na obálce knihy Arneho Nováka: *Praha barokní*

ZÁVĚREČNÉ SLOVO

Chrám sv. Mikuláše je jedinečnou stavbou v jedinečném prostředí. Člověk zde snáze obrací svou duši k Bohu, neboť *zde jest vše nejen širé, rozlehlé, mohutné, ale vznešené, hrdinské, posvátné.*²¹ Tiché zamyšlení tu přináší mnohý užitek. Je smutné, že bohoslužebný život je zde omezen jen na úplné minimum – na jedinou bohoslužbu ročně, slouženou na svátek sv. Mikuláše. Kostel tak již po mnoho let slouží pouze jako fascinující muzeum či koncertní sál, kde naprostou většinu návštěvníků tvoří zahraniční turisté. Ne všichni ale vcházejí s úctou a odcházejí ohromeni.

Poznámky :

- 1) Novák, A.: Praha barokní. Praha, 4. vyd. 1947
- 2) nova civitas sub castro Pragensi, civitas suburbii castru Pragensis
- 3) Minor civitas Pragensis, Parva civitas, Kleine Stadt zu Prage, Wenige Stadt zu Prag
- 4) Merhout, C.: O Malé Straně. Praha 1956
- 5) Starému městu byla radnice povolena až 18. 9. 1299, Malé Straně snad v 1. polovině 14. století.
- 6) Nebovidy, Újezd, Obora, Rybáře, Trávník – to jsou jména osad, které se na Malé Straně nacházely již v románském období; osada Nebovidy ležela na jih od centra, ještě jižněji byl Újezd, Obora ležela západně od centra, Rybáře severně.
- 7) Hlavsa, V., Vančura, J.: Malá Strana. Praha 1983
- 8) Hlavsa, V., Vančura, J.: Malá Strana. Praha 1983
- 9) Herold, E., Herain, J.: Malebné cesty po Praze. Malá Strana. Praha 1896
- 10) Ráček, B.: Církevní dějiny v přehledu a obrazech. Praha 1940
- 11) Vlček, J.: Dějiny české literatury II. Praha 1951
- 12) Ruth, F.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Praha 1995 (faksimile 1. vyd.)
- 13) Požár připravil střechu zvonice o její charakteristické zelené zbarvení, které bylo znovu vytvořeno umělou chemickou cestou.
- 14) Tvůrcem kostela Il Gesú (vyjma průčelí) je italský architekt Giacomo Barozzi (zvaný Il Vignola). Průčelí vystavěl v letech 1572 – 1574 italský architekt Giacomo della Porta.
- 15) Pantheon v Římě 43,4 m., chrám S. Maria del Fiore ve Florencii 42,6 m., chrám sv. Petra v Římě 42,5 m., katedrála sv. Hedviky v Berlíně 38 m., chrám Boží moudrosti v Cařihradě 35 m.
- 16) Vlček, P. a kol.: Umělecké památky Prahy. Malá Strana. Praha 1999
- 17) Fučíková, E.: Dějiny českého výtvarného umění II/2. Praha 1989
- 18) Celkové náklady na stavbu kostela sv. Mikuláše (včetně výzdoby) dosáhly jednoho miliónu zlatých.

19) Sedláčková, E.: Chrám sv. Mikuláše na Malé Straně. Poklady národního umění, sv. 39-40. Praha, 2. vyd. 1949

20) Poche, E.: Praha pozdního baroka. In: Pražský sborník historický. Praha 1968

21) Novák, A.: Praha barokní. Praha, 4. vyd. 1947

Seznam použité literatury:

- 1) Bauer, H.; Prater, B. Barock. Tashen, 2006
- 2) Čapka, F.: Dějiny zemí Koruny české v datech. Praha, 3. vyd. 1999
- 3) Čornejová, I.: Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách. Praha 1995
- 4) Dějiny Prahy v datech. Praha 1989
- 5) Fučíková, E.: Dějiny českého výtvarného umění II/2. Praha 1989
- 6) Herold, E., Herain, J.: Malebné cesty po Praze. Malá Strana. 1896
- 7) Herout, J.: Slabikář návštěvníků památek. Pardubice
- 8) Herout, J.: Staletí kolem nás. Praha 1970
- 9) Hlavsa, V., Vančura, J.: Malá Strana. Praha 1983
- 10) Horyna, M., Kučera, J.: Dientzenhoferové. Praha 1998
- 11) Huyghe, R. Umění a lidstvo: encyklopedie: Larousse; Díl 4. Praha, 1.vyd. 1974
- 12) Chodura, R., Klimešová, V., Kříšťan, A.: Slovník pojmů sakrálního výtvarného umění. Kostelní Vydří 2001
- 13) Ledvinka, V., Pešek, J.: Praha. Dějiny českých měst. Praha 2000
- 14) Merhout, C.: O Malé Straně. Praha 1956
- 15) Merhout, C., Wirth, Z.: Malá Strana a Hradčany. Zmizelá Praha 2. Praha – Litomyšl 2002 (reprint 1. vyd.)
- 16) Muchka, I.: Kostel sv. Mikuláše. Praha 1992
- 17) Neumann, J.: Český barok. Praha 1969
- 18) Novák, A.: Praha barokní. Praha, 4. vyd. 1947
- 19) Pijoan, J. Dějiny umění; [Sv.] 7. Praha, 2. vyd. 1983.
- 20) Poche, E. a kol.: Praha na úsvitu nových dějin. Praha 1988
- 21) Poche, E.: Prahou krok za krokem. Praha – Litomyšl, 3. vyd. 2001
- 22) Poche, E.: Praha pozdního baroka. In: Pražský sborník historický. Praha 1968
- 23) Ráček, B.: Církevní dějiny v přehledu a obrazech. Praha 1940
- 24) Ruth, F.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Praha 1995 (faksimile 1. vyd.)
- 25) Sedláčková, E.: Chrám sv. Mikuláše na Malé Straně. Poklady národního umění, sv. 39-40. Praha, 2. vyd. 1949
- 26) Škoda, E.: Pražské svatyně. Praha 2002

- 27) Staňková, J., Štursa, J., Voděra, S.: Pražská architektura. Praha 1990
- 28) Tomek, W. W.: Dějepis města Prahy I. Praha 1855
- 29) Vilímková, M.: Ke stavebnímu vývoji komplexu jezuitských budov na Malostranském náměstí. Umění XIX, 1971
- 30) Vilímková, M.: Stavitelé paláců a chrámů. Praha 1986
- 31) Vlček, J.: Dějiny české literatury. Praha 1951
- 32) Vlček, P., Sommer, P., Foltýn, D.: Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997
- 33) Vlček, P. a kol.: Umělecké památky Prahy. Malá Strana. Praha 1999

